

CAPITULUM 68

Discipulus: Postquam de papa super crimine heresis mendaciter diffamato plura quesivi, et quedam interserui de papa effecto heretico, volo nunc de papa vere heretico indagare. In primis autem, exoro ut disseras an papa, si efficiatur hereticus, ipso facto sit omni auctoritate et ecclesiastica dignitate nudatus.

Magister: De hoc videntur esse diverse sentencie. Una est quod papa, si efficiatur hereticus, sive manifestus sive occultus, ipso facto est papatu privatus. Alia est quod non est papatu privatus quamdiu ab ecclesia tolleratur.

Discipulus: Quo iure dicunt papam esse papatu privatum si hereticam incurrerit pravitatem.

Magister: Dicunt quod iure divino est privatus.

Discipulus: Quomodo possunt hoc dicere, cum in tota Scriptura Divina de papa heretico nulla mencio penitus habeatur.

Magister: Respondent quod, licet in Scriptura Divina non fiat de papa heretico mencio specialis et vocalis, plura tamen universalialia in Scriptura Sacra reperiuntur, que possunt ad papam hereticum applicari. Ex quibus (et ista vel consimili: ‘papa est hereticus’) concluditur evidenter quod papa hereticus non est verus papa, et per consequens quod est papatu privatus.

Discipulus: Hoc scire desidero, scilicet, quomodo ex contentis in Scriptura Divina probare nituntur quod papa, si efficiatur hereticus, non est verus papa.

Magister: Hoc per plures rationes probare conantur, quarum prima est hec. Verus papa, quantumcunque sceleratus et impius, a catholicis est sequendus, quia, licet eius opera imitanda non sunt, eius tamen doctrina est servanda, Ipsa Veritate testante, que Matthei 23 ait: “super cathedram Moysi sederunt scribe et pharisei, omnia ergo quecumque dixerint vobis servate et facite, secundum opera

---

1 68] 66 Ly Vg 67 Di 3 et] eciam Na An Fi Vc We Vd Di | effecto] facto Vd | volo] vero Vd | nunc] plura added Vd 4 exoro ut] exordiis Ly Vg 5 ecclesiastica] activa We 7 manifestus] malus An Fi Na Di 8 Alia...privatus] omitted Ly Vg Vd | quamdiu] quamvis Ly Vg Vd | tolleratur] tolleretur Ly 14 Respondent] respondet An | non...vocalis] nulla mencio de papa heretico specialis et vocalis inveniatur Ly 15 universalialia] verba We 16 et] ex We 18 quod] omitted We 19 desidero] desiderare An | scilicet] omitted Ly 20 nituntur] mituntur Bb nituntus An 23 sunt] Bb An Na: sint Ly Vg Vc We Vd sit Fi 24 cathedram] obathedram Na

---

24–26 Matthei...facere] Matthew 23:2-3

vero eorum nolite facere”. Ex quibus verbis colligitur quod sacerdotes veteris legis sequendi fuerunt quantum ad doctrinam et precepta. Ergo multo magis papa sequendus est quamdiu manet papa. Sed si papa efficiatur hereticus, nullatenus est sequendus, precipiente Christo qui, ut habetur Luce 21, ait: “multi enim venient in nomine meo dicentes quia ‘ego sum’, et tempus appropinquavit, nolite ergo ire post illos”. Ex quibus verbis colligitur quod, qui venerit in nomine Christi, et tamen est adversarius Christi, non est eundem post eum. Sed quicumque dicit se esse vicarium Christi, venit in nomine Christi, et, si errat contra fidem, est adversarius Christi. Ergo non est eundem post illum, nec est aliquo modo sequendus, et per consequens non est verus vicarius Christi, quia verus vicarius Christi est sequendus, et ita papa, quam cito fit hereticus, sententia Christi est papatu privatus.

Discipulus: Ista ratio tripliciter videtur deficere. Primo, quia male intelliguntur verba Christi cum dicit “multi enim venient in nomine meo dicentes ‘ego sum’”. Non enim loquitur Christus de illis qui venturi erant in nomine Christi, asserturos se esse vicarios Christi, quales sunt summi pontifices. Sed loquitur de illis qui venturi errant in nomine Christi dicturi se habere potestatem et dignitatem ac sublimitatem Christi, et illi nullo modo sunt sequendi. Si enim aliquis papa primo catholicus postea diceret se esse Christum, et quod honor divinus esset ei impendendus, nullo modo esset eundem post ipsum.

Secundo videtur deficere ratio supradicta, quia ire post papam contingit dupliciter: vel sequendo eius doctrinam, vel sequendo precepta ipsius. Quamvis ergo, si papa efficeretur hereticus, non esset eundem post ipsum sequendo eius doctrinam, quia doctrina heretica est omnimodo vitanda, esset tamen eundem post ipsum eius obediendo preceptis, et ita maneret verus papa.

26 vero] autem We 27 fuerunt] sunt Vd (Vdm: fuerunt) | doctrinam] doctrina Vc | multo] omitted We 28 papa¹] omitted Ly | si] omitted Na | efficiatur] efficeretur Ly est Vd 29 qui] omitted Na | ait] omitted Vd 30 enim] Vulg: omitted Ww | quia] Vulg: omitted Ww | sum] Christus added We | appropinquavit] Vulg: appropinquabit Ww 31 venerit] venit An Fi Na Vd 33 quicumque] qui Ly Vg quecumque Na 34 nec] omitted Vd (nec Vdm) 35 Christi] omitted Bb 36 sequendus] secandus An 37 est] omitted Bb An Na Vc We | privatus] privatur Vc 38 tripliciter] dupliciter Di 39 enim] Vulg: omitted Ww | venient] veniunt Bb An Fi Na 40 sum] Christus added Vd | erant] omitted An 41 asserturos] asserentes Ly Vg assertures An 42 loquitur] Ly Vg: loquebatur Bb An Fi Na Vc We Vd Di | illis] naturalis An | venturi] veturi Fi 43 et dignitatem] omitted Bb | Christi] omitted Bb 46 ipsum] eum Vd 47 supradicta] predicta Ly Vd 48 eius] omitted Ly | sequendo] omitted Ly | eius...sequendo] omitted Bb | ipsius] eius Ly 49 si] omitted Ly | esset] omitted Bb 50 doctrinam quia] omitted Bb | doctrina] eius added We | est] et added We | omnimodo] omnino Vd

29–31 Luce...illos] Luke 21:8

55 Tercio deficit ratio supradicta, quia, si ipsa concluderet, probaret aperte quod, si papa absque omni pertinacia erraret contra fidem, esset papatu privatus. Nam, qui docet falsam doctrinam, sive pertinaciter sive non pertinaciter, non est in hoc sequendus, et ita, qui veniret in nomine Christi dicens ‘ego sum papa et vicarius Christi’, et teneret quomodocunque doctrinam contra fidem, non esset eundem post illum, et per consequens esset papatu privatus, quod est omnino contrarium veritati.

60 **Magister:** Iestas instancias tuas quidam pro re frivolas arbitrantur, putantes per ipsas demonstrative probare conclusionem intentam. Per primam enim ostendunt, ut eis videtur aperte, quod papa, si efficiatur hereticus, voce Christi est papatu privatus. Talem namque faciunt rationem. Idem iuris est de heresi minima et de maxima, quia idem iuris est in parvis et in magnis. Sic etiam
65 deferendum est pro causa minima sicut pro maxima interiecte appellacioni. Furtum etiam ita committitur in re minima sicut in maxima. Sed si aliquis papa, effectus hereticus, diceret se esse Christum et verum Deum sicut Christus fuit verus Deus, voce Christi esset papatu privatus, cum dicit “nolite ire post illos”. Illis enim verbis Christus precepit nullum esse sequendum qui diceret se
70 Christum et Deum, et per consequens eisdem verbis papam papatu privavit, si presumeret se asserere Christum et verum Deum. Ergo, consimiliter, Christus eisdem verbis papatu privavit omnem papam qui in quamcunque, etiam minimam, heresim laberetur. Et per hoc respondent ad instanciam memoratam, dicentes quod verba Christi predicta debent intelligi tam de illis qui dicturi erant
75 se dignitatem Christi habere, quam de omnibus hereticis asserentibus se doctrinam veram asserere.

Per secundam etiam instanciam conclusionem intentam probare nituntur, quia, si papa est sequendus, aut est sequendus quantum ad doctrinam, aut

---

52 supradicta] predicta Vd | ipsa] *omitted* Vd 54 docet] doceret Vd | est] esset Vd
56 quomodocunque] quamcunque Vg Sm quemcunque Bb 57 quod] quare Vd 60 tuas] *omitted*
Vd | quidam] *prompte added* Fi | pro re] Bb An Na: pro te Vg We Ax Vd Di *promte Vc omitted* Ly
Fi 61 ipsas] ipsos Na | probare] ostendere Vd 63 iuris] ius Ly Vd Di 64 minima] minime
An | de] heresi *added* Na Vd | iuris] ius Ly Vg Vd | in²] *omitted* Bb 65 est] papatu *added*
We | interiecte] interdicte An | appellacioni] *omitted* We 66 ita] *omitted* Ly 67 esse] *omitted* Ly
Vg 68 esset] *omitted* An 69 precepit] precipit Vg Bb Vd | se] esse *added* Vd 70 papatu]
privata An | si] qui Vd 71 asserere] *omitted* Ly 72 in] *omitted* Bb | quamcunque]
quantamcunque Ly quantumcunque Vg quacunque Vd 73 minimam] mo^{nam} An | heresim] heresi
Vd | hoc] hec Bb | respondent] respondet An 74 dicturi] ducturi An 75 se²] sese Ly
76 asserere] astruere Ly Vg affirmare Vd Di 77 conclusionem] *omitted* Ly etiam *added*
We | intentam] intentum Ly

quantum ad precepta. Sed neutro modo papa hereticus est sequendus, ergo non
 est verus papa. Maior videtur aperta. Minor probatur. Quia, quod non sit
 sequendus quo ad doctrinam patet, quia nulla doctrina heretica est sequenda. 80
 Quod etiam non sit sequendus quantum ad precepta patet, quia unum de
 principalibus preceptis pape est ut subditi eius doctrinam observent. Si ergo
 papa hereticus non est sequendus quo ad doctrinam, nec etiam quo ad precepta
 est sequendus, et per hoc patet responsio ad instanciam quam adducis. 85

Ad terciam, respondetur quod papa non in omnibus est sequendus. Si enim
 male vivit, eius vita nullatenus est sequenda, et ideo, si docet aliquid absque
 omni pertinacia contra fidem, in hoc minime est sequendus. Papa tamen,
 manens papa, quantum ad illa que irrevocabiliter docet est sequendus, et ideo, si
 irrevocabiliter aliquid docet contra fidem, sit eo ipso non verus papa, et est 90
 papatu privatus. Si autem aliquid docet contra fidem et paratus est corrigi, non
 est propter hoc papatu privatus.

Discipulus: Quomodo scietur quod papa docet aliquid irrevocabiliter contra
 fidem, et aliquid non irrevocabiliter.

Magister: Ad hoc dicitur quod hoc iudicari debet per verba et opera eius. 95
 Quandoque enim convincendus est per verba que dicit, quandoque per opera que
 agit, sicut ex quarto huius potes advertere.

Discipulus: Suntne plures rationes pro assercione predicta.

Magister: Secunda ratio, in Scriptura Divina fundata, est talis. Universi
 pseudoprophete et pseudochristi a cunctis fidelibus sunt vitandi, Ipsa Veritate 100
 testante, que, ut habetur Matthei 24, ait: “surgent enim pseudochriste et
 pseudoprophete et dabunt signa magna et prodigia ita ut in errorem inducantur,
 si fieri potest, etiam electi, ecce predixi vobis, si ergo dixerint vobis ‘ecce in
 deserto est’, nolite exire, ‘ecce in penetrabilibus’, nolite credere”. Ex quibus

80 probatur] sic added We | Quia] omitted Ly Vg 81 nulla] omitted An 82 etiam] secundo Di
 83 principalibus] principalioribus Bb | observent] servent Ly Vg Vd | Si] sic Vd 84 etiam]
 omitted Bb Vc | quo¹...sequendus] omitted Vd 85 quam] quo Bb An | quam adducis] secundo
 adductam Vd 89 manens] manet Ly | quantum] autem added Ly | que] contra fidem added
 Ly | docet] omitted Vg (added Vgm) non added Ly 90 sit] sic Ly Vg | non] est Ly
 Vg | sit...fidem] omitted Vd 92 propter hoc] omitted Ly Vg 93 scietur] hoc added Ly Vg
 95 iudicari] iudicare Fi | et] per added Ly 96 Quandoque] quodocunque Ly Bb Fi | opera] eius
 added Vd 97 advertere] adverti We adverti Vd 99 Divina] sacra Ly omitted Vd | Universi]
 universalis An Fi Na 101 que] qui Vd | Matthei] omitted An | enim] Vulg Ly We: omitted Vg Bb
 An Fi Na Vc 102 ut] non Bb An Na 103 dixerint] Vulg Ly Vg: dixerit Bb An Fi Na Vc We
 104 penetrabilibus] penetralibus Ly penetrabilibus Vd

97 ex...huius] 1 Dial. 4 101–104 habetur...credere] Matthew 24:24-26

105 verbis datur intelligi quod pseudoprophete et pseudochristi sunt vitandi. Sed
 papa, si efficiatur hereticus, inter pseudoprophetas et pseudochristos est
 censendus. Ergo voce Christi, quam cito scitur esse talis, a cunctis catholicis est
 vitandus, et per consequens voce Christi est papatu privatus, quia verus papa a
 catholicis nullatenus est vitandus.

110 Tercia ratio talis est. Qui est de medio fidelium auferendus, non est verus
 papa, cum verus papa sit a cunctis fidelibus honorandus. Sed papa hereticus,
 eciam si signa faceret, et predicaret aliquid, et ita eveniret, est de medio fidelium
 auferendus, eo quod sententia divina lata est contra ipsum Deuteronomio 13,
 ubi sic legitur: “si surrexerit in medio tui propheta aut qui sompnum vidisse se
 115 dicat et predixerit signum atque portentum et evenerit quod locutus est et dixerit
 tibi, ‘eamus et sequamur deos alienos’ quos ignoras, et ‘serviamus eis’, non
 audies verba prophete illius aut sompniatoris, quia temptat vos Dominus Deus
 vester”. Et infra: “propheta autem ille aut fictor sompniorum interficietur, quia
 locutus est ut vos averteret a Domino Deo vestro qui eduxit vos de terra Egipti
 120 et redemit de domo servitutis, ut errare te faceret de via quam precepit tibi
 Dominus Deus tuus, et auferes malum de medio tui”. Ex quibus verbis
 colligitur, quod quicumque, nullo excepto, visus fuerit a via Domini et a veritate
 catholica fideles avertere, est de medio fidelium auferendus. Sed papa, si est
 hereticus et pravitatem docuerit hereticam, a fide conatur fideles avertere, ergo
 125 est de medio fidelium auferendus, et per consequens verus papa minime est
 censendus.

Discipulus: Si papa doceret servire diis falsis vel colere idola, videtur quod
 eo ipso non esset reputandus verus papa, sed propter quamlibet heresim non
 videtur quod sit statim papatu privatus.

---

106 pseudochristos] pseudochristianos Vd **107** Ergo] vera *added* Ly Vg | cito] sic Ly Vg scito
 Bb Di **108** est] *omitted* Bb **111** a cunctis] ab omnibus We **112** faceret] fieret An
 Fi | prediceret] predicaret Vd (Vdm: prediceret) | aliquid] aliqua Ly | eveniret] evenirent Ly Vg
113 ipsum] fidem Di **114** medio] meo An | prophetes] Vulg: propheta Ww | aut] *omitted*
 Vg | qui] quis Ly | sompnum] sompnias Fi sompniis Vd **115** evenerit] Vulg Ly: venerit Vg An
 Fi Na Vc We Vd veniret Bb | locutus] *omitted* Ly **116** ignoras] ignoramus Vd **117** sompniatoris]
 sollempni^{tes} Vg (corrected Vgb) **118** aut] *omitted* Vg (*added* Vgm) **120** redemit] vos *added* Ww
121 tuus] Vulg: *omitted* Ww | auferes] auferet Vg | verbis] *omitted* Bb **122** visus] nisus
 Vg | visus...Domini] a domo domini Vd **123** catholica] conatur *added* Vd | Sed] si *added* An
124 docuerit] docet Vc We | hereticam] hereticum An **127** doceret] docet Na docuit Vd | falsis]
 alienis Vd | colere] celere An **128** quamlibet] *omitted* An

---

113–118 Deuteronomio...vester] Deuteronomy 13:1-3 **118–121** Et...tui] Deuteronomy 13:5

Magister: Hic concedis quod est aliqua heresis, quam, si papa incurreret, 130
statim ipso facto est papatu privatus voce Dei. Ergo pro omni heresi cui
pertinaciter adhererit est ipso facto per divinam sententiam papatu privatus,
quia de heresi una et alia quantum ad hoc consimiliter est dicendum.

Quarta ratio est hec. Antichristus non est verus Christi vicarius reputandus. 135
Sed papa hereticus est veraciter Antichristus, teste beato Iohanne, qui, in
canonica sua prima cap. quarto, ait: “omnis spiritus qui solvit Iesum ex Deo non
est, et hoc est Antichristi quod audistis quoniam venit”. Ex quibus verbis datur
intelligi quod, quicumque negat fidem Christi, Antichristus est censendus. Papa
ergo hereticus est Antichristus, et per consequens non est verus vicarius Christi,
ex quo sequitur quod est papatu privatus. 140

Quinta ratio est hec. Ille non est verus papa cui fideles minime communicare
debent, quia pape est communicandum et obediendum. Sed pape heretico fideles
communicare minime debent, ergo papa hereticus non est verus papa. Maior est
manifesta. Minor probatur auctoritate beati Iohannis, qui, in canonica sua
secunda, ait: “si quis venerit ad vos et hanc doctrinam non affert, nolite recipere 145
eum in domum, nec ‘ave’ ei dixeritis, qui enim dicit illi ‘ave’ communicat
operibus eius malignis”. Que verba Beda, ut legitur 24 q. 1 c. cap. *Omnis*,
exponens, ait: “si quis venerit ad vos, et hanc doctrinam non affert, nolite
recipere eum in domum, nec ‘ave’ ei dixeritis. Qui enim dicit illi ‘ave’,
communicat operibus eius malignis’. Hec Iohannes de hereticis sive 150
schismaticis devitandis que verbis docuit eciam factis exhibuit. Narrat enim de
illo auditor eius sanctissimus et martir fortissimus Policarpus, Smirneorum

130 incurreret] incurrerit Bb Na **131** pro] *omitted* Vd | voce...privatus] *omitted* Di
134 Antichristus] antechristus An | reputandus] *omitted* Ly Vg **135** qui] *omitted* Ly Vg | in] Ly
Vg We: *omitted* Bb An Fi Na Vc Vd **136** prima] *omitted* Vg (*added* Vgb) Bb | quarto] *gap* Vg
(*added* Vgb) cum *added* Vgb | ait] dicit We | Iesum] hominem dixerit *added* Vd **137** et] *omitted*
Vg | hoc] Vulg: hic Ww | Antichristi] Vulg: antichristus Ww | quod] Vulg: de quo (eo Ly Vg)
Ww | audistis] audivistis An Fi Na | quoniam] qui Vg iam *added* Ww **141** non est] *omitted* An
142 pape¹] et *added* Bb Fi An Vc We Vd **144** in] *omitted* Bb An Fi Na Vc We Vd
145 secunda] Vc We: secundo Bb An Fi Na *omitted* Ly *gap* Vg | venerit] venit Bb Vd | doctrinam]
suam *added* Ly Vg **146** domum] domicilium Vd domicilium vestrum Di | qui] que Na | dicit]
dixerit Ly | illi] Vulg: ei Ww **147** malignis] Vulg Vc We: malis Ly Vg Bb An Fi Na Vd
148 venerit] Fb: venit Ww **149** recipere] recipe Bb | dicit] dixit Ly **150** eius] illius
Ly | malignis] Vulg We: malis Fb Ly Vg Bb An Fi Na Vc Vd | Hec] hoc Vg enim *added* Ly
151 schismaticis] schismatibus Ly | que] Fb Ly Vg Bb We: qui An Fi Na Vc | eciam] Fb We: et
Ly Vg Bb An Fi Na Vc **152** sanctissimus] vir *added* Ly | Smirneorum] Fb Ly: smirnorum Vg Bb
An Fi Na Vc We sirenorum Vd

135–137 teste...venit] 1 John 4:3 **144–147** qui...malignis] 2 John 1:10-11
147–156 ut...veritatis] c.24, C.24, q.1, col. 975

antistes, quod tempore quodam, cum apud Ephesum balneas lavandi gracia
 155 fuisset ingressus, et vidisset ibi Cherinthum, coexiliret continuo, et discessit non
 lotus, dicens ‘fugiamus hinc, ne et balnee ipse corruant, in quibus Cherinthus
 lavatur inimicus veritatis’”. Ex quibus verbis datur intelligi quod illi qui non
 affert doctrinam Christi est nullatenus communicandum. Papa autem hereticus
 non affert doctrinam Christi, ergo ei nullatenus est communicandum, et per
 consequens non est verus papa.

160 **Discipulus:** Beatus Iohannes non loquitur de papa heretico, sed de aliis
 hereticis quibus non est communicandum.

Magister: Hec responsio impugnatur. Primo, quia beatus Iohannes inter
 papam non afferentem doctrinam Christi et alium non distinguit, sed dat pro
 regula generali quod, quicumque non attulerit doctrinam Christi, non est
 165 communicandum eidem.

Secundo, ostenditur ex ratione beati Iohannis quod regula sua magis
 intelligenda est de papa heretico quam de aliis hereticis. Assignans enim pro
 ratione quare hereticus est vitandus, et non est ei dicendum ‘ave’, ait: “qui enim
 dicit illi ‘ave’ communicat operibus eius malignis”. Ex quibus verbis datur
 170 intelligi quod qui dicit ‘ave’ heretico communicat operibus eiusdem malignis.
 Sed operibus malis neque pape heretici neque aliorum hereticorum est
 communicandum quoquo modo, ymmo minus communicandum videtur
 operibus malis pape heretici quam aliorum hereticorum, eo quod propter
 dignitatem qua fungitur papa hereticus, magis nocere valebit fidei orthodoxe, si
 175 fautores, sequaces, et defensores habuerit, quam alii heretici, teste beato
 Augustino, qui, ut legitur dist. 83 cap. *Nemo*, ait: “nemo quippe in ecclesia

153 Ephesum] epheseum Ly | balneas] Fb: balnea Ww **154** Cherinthum] chorinthum Vg
 theurunthum Vd | coexiliret] Fb: exiit Ly *omitted* Vg Bb An Fi Na Vc We Vd | continuo] consilio
 Di | et²] Fb Ly: *omitted* Vg Bb An Fi Na Vc We **155** lotus] locutus Di | et] *omitted* Ly Vc | ipse]
 balnea ipsa Vd | Cherinthus] Fb Ly Vc We: chorinchus Vg Bb corinscus An Fi Na chorischus Vd
156 illi] ei Ly Vg | qui] que Na **157** affert] auffert An | est nullatenus] non est aliquatenus
 Di | Papa...communicandum] *omitted* Di **160** loquitur] legitur Bb **162** impugnatur] dupliciter
added Vc | quia] quod Vg **166** sua magis] *omitted* Vd **167** est] tam *added* Vd | Assignans]
 affirmatur Ly **168** quare] qualiter We | ei] eidem Vc | ait] dicit Ly *omitted* Na | enim] *omitted* An
169 dicit] dixerit Ly Vg We | illi] sibi Ly Vg | eius] Vulg We: suis Ly Vg illius Bb An Fi Na
 Vc | malignis] malis Ly Vg Vd | verbis] *omitted* Bb **170** eiusdem] suis Ly Vg | malignis] malis
 Vc | Ex...malignis] *omitted* We **171** malis] malignis We **172** videtur] est We **173** malis]
 malignis We | hereticorum] *omitted* An | quoquo...hereticorum] *omitted* Ly Vg **174** valebit]
 valeret Ly Vg | si] fidei *added* Vg **175** sequaces] *omitted* Vd | habuerit] haberet Ly Vg **176** qui]
omitted Ly est An Fi | ecclesia] dei *added* Ly

168s ait...malignis] 2 John 1:11 **176–180** ut...honoratur] c. 2, di. 83, col. 293

amplius nocet, quam qui perverse agens nomen vel ordinem sanctitatis et sacerdotis habet. Delinquentem namque hunc nullus redarguere presumit, et in exemplum culpa vehementer extenditur, quando pro reverencia ordinis peccator honoratur”. Ex quibus verbis infertur quod nemo amplius nocere potest ecclesie Dei quam papa perverse agens et heresim dogmatizans, si pro reverencia papalis officii honoratur. Si ergo operibus malis aliorum hereticorum catholici communicare non debent, multo magis communicare non debent operibus malis pape heretici, et per consequens ei dicere ‘ave’ minime debent, quia, secundum beatum Iohannem, qui dicit cuicumque heretico ‘ave’ communicat operibus illius malignis.

Discipulus: Alias rationes adducas.

Magister: Sexta ratio est hec. Ille non est verus papa qui neque in spiritualibus neque in temporalibus debet esse iudex fidelium, quia verus papa est verus iudex omnium christianorum. Sed papa hereticus neque in temporalibus neque in spiritualibus debet esse iudex fidelium. Quod autem non in temporalibus, patet per Apostolum qui, 1 Corinth. 6, Corinthios reprehendit quod coram infidelibus litigabant, dicens sic: “non est inter vos sapiens quisquam qui possit iudicare inter fratrem suum sed frater cum fratre iudicio contendit, et hoc apud infideles”. Ex quibus verbis datur intelligi quod fideles, eciam pro temporalibus, non debent coram infidelibus contendere, si inter se sapientem habuerint, qui inter ipsos sciat et valeat iudicare. Ex quo concluditur quod multo forcius infidelis in spiritualibus non debet esse iudex fidelium. Papa autem hereticus est infidelis, ergo non debet esse iudex fidelium, et per consequens non est verus papa.

Septima ratio est hec. Ille qui, tanquam proprio iudicio condempnatus, est a fidelibus devitandus, non est verus papa, quia verus papa nec est condempnatus nec est a fidelibus devitandus. Sed papa hereticus, tanquam proprio iudicio

---

177 amplius] magis Vd | nomen] rationem Vd | et] Fb: vel Ly Vgm *omitted* Vd | sanctitatis et] *omitted* Bb An Fi Na Vc We 178 sacerdotis] sanctitatis Vc We *omitted* Vd | habet] *omitted* Vg (*added* Vgm) 181 agens] *omitted* Ly 182 ergo] enim Ly Vc 183 debent¹] debet An | communicare²...debent] *omitted* Vd 184 minime] non Ly 187 adducas] deductas An 188 qui] *omitted* Bb 191 autem] *omitted* Ly Vg Vc We | non] *omitted* Vg (*added* Vgm) Bb An Fi Na 192 1] *omitted* Fi ad *added* Ly Vg We Vd 193 quod] qui Vc We 194 suum] Vulg: et fratrem Ww | fratre] in *added* Ww 196 debent] debet An | infidelibus] infideli Bb Na We Vd 197 Ex...quod] *omitted* Vd 198 Papa...fidelium] *omitted* Na 201 hec] talis Ly Vg | est²] est *added* Ly Vg 202 devitandus] evitandus Ly | nec] non Vc We | non...Sed] *omitted* Ly Vg

---

192–195 1...infideles] 1 Corinthians 6:5-6

condempnatus, est a fidelibus devitandus, teste Apostolo qui, ad Titum tercio,
 205 ait: “hereticum hominem post unam et secundam correptionem devita, sciens
 quia subversus est qui eiusmodi est et delinquit proprio iudicio
 condempnatus”. Ex quibus verbis patet quod papa hereticus, tanquam proprio
 iudicio condempnatus, est vitandus. Quod etiam Ambrosius, ut habetur 24 q.1
 210 cap. *Que dignior*, asserit manifeste, ita dicens: “fides ergo in primis ecclesie
 querenda mandatur, in qua, si Christus habitator sit, haud dubie sit legendum. Si
 vero populus perfidus, aut preceptor hereticus deformet ecclesie habitaculum,
 vitanda hereticorum communio, fugienda sinagoga censetur, excuciendus
 pedum pulvis, ne fatiscientibus perfidie sterilis siccitatibus tanquam humi arido
 arenosoque mentis tue vestigium polluat. Nam sicut corporeas infirmitates
 215 populi fidelis suscipere in se debet evangelii predicator, iuxta quod scriptum est
 ‘quis infirmatur, et non infirmor’, ita, si qua est ecclesia que fidem respuat, nec
 apostolice predicacionis fundamenta possideat, ne quam labem perfidie possit
 aspergere, deserenda est. Quod Apostolus quoque evidenter asseruit dicens
 ‘hereticum hominem post unam et secundam correptionem devita’”. Ex quibus
 220 verbis datur intelligi quod papa hereticus, etiam absque omni humana sententia,
 est vitandus. Racio enim quare Ambrosius asserit hereticos devitandos, est ne
 quos labe perfidie, scilicet pravitate heretice, possint aspergere. Papa autem
 hereticus inter omnes hereticos efficacius, forcius, celerius et universalius potest
 aspergere pravitate heretica populos christianos. Ergo papa hereticus, ante
 225 omnem humanam sententiam, est a catholicis, tanquam divina condempnatus
 sententia, devitandus, et per consequens verus papa minime est censendus.

204 est] ergo est *added* Ly Vg | devitandus] vitandus Ly 205 ait] scribit Vd | unam] Vulg Ly:
 primam Vg Bb An Fi Na Vc We 206 quia] quod Ly Vg | eiusmodi] huiusmodi Vg cuiusmodi
 Na | qui eiusmodi] cuiusmodi Fi | et] *omitted* Vc We | delinquit] cum sit *added* Ly *omitted* Vc We
 207 Ex...condempnatus] Ergo Ly 208 vitandus] vitandus Ly | habetur] legitur Vc videtur
 habetur Di | 24] 34 Vg 209 Que] Fb Ly Na: qui Vg Bb An Fi Vc We | ecclesie] Fb: ecclesia Ww
 210 mandatur] *corrected* Vgm | haud] hanc Vg Bb aut Vc se *added* We | legendum] legendus Vg
 211 auf] ac An Na | deformet] deformat Vc difformeret Vd defamet Di 212 vitanda] est *added*
 Vd 213 pulvis] p^ouus An puluit Fi | ne fatiscientibus] refaciscentibus Vd | sterilis] sceleris
 Di | humi] humi Bb humando An Fi Na Vd | arido] aride Ly Vg *omitted* An Fi Na
 214 arenosoque] arenoseque Ly Vg arenosque An Fi Na arenasque Vd | tue] Fb: sue
 Ww | corporeas] Fb Ly Vgb We: corporeetas Vg Bb An Fi Na Vc 215 populi] *gap* Vg (*corrected*
 Vgm) 216 et] ego *added* Ww | infirmor] et *added* Gs 217 quam labem] Fb: quem labe Ww
 218 quoque] *omitted* Vd | quoque evidenter] commemorans Di 219 secundam] Vulg Fb: alteram
 Ww 220 datur] potest Ly 221 enim] autem Vd | devitandos] vitandos Vc 222 quos] quis
 infectus Di | perfidie] *omitted* Bb | possint] possit Ly Vg alias *added* Di 223 hereticos] et
 (*omitted* We) plusquam quicumque hereticus *added* Vc We | universalius] vilius We vilius Vd

204–207 ad...condempnatus] Titus 3: 10-11 215s scriptum...infirmor] 2 Corinthians 11:29
 208–219 ut...devita] c. 26, C. 24, q. 1, col. 976

Discipulus: Verba Apostoli videntur ostendere quod papa hereticus non est sententia divina condempnatus, cum dicat Apostolus ‘hereticum hominem post unam et secundam correccionem devita’, aperte insinuans quod ante primam et secundam correccionem non est a fidelibus devitandus. Ex quo infertur quod papa hereticus ante primam et secundam correccionem non est divina sententia condempnatus. 230

Magister: Ad istam obieccionem respondetur quod prima et secunda correccio minime requiruntur ad condempnacionem pape heretici, nec precedunt condempnacionem eius, quia absque omni correccione papa hereticus est condempnatus. Cum enim correccio sententiam dampnacionis nequaquam contineat, et nullus absque omni sententia divina et humana est vitandus, si papa hereticus post primam et secundam correccionem sic est vitandus, constat quod ante correccionem primam et secundam papa hereticus aliqua sententia divina vel humana extitit condempnatus, et ita prima et secunda correccio non precedunt sententiam condempnacionis pape heretici. Sed sepe quando aliquis sit hereticus, quia negat veritatem quam non tenetur explicite credere, ad hoc quod sciatur esse condempnatus divina sententia, et per consequens ut constet quod est a catholicis devitandus, requiritur prima et secunda correccio, quia sepe aliter constare non potest quod est pravitate heretica irretitus. Quandoque enim per primam correccionem minime innotescit quod errans contra fidem pertinaciter errat, et ideo adhuc non constat quod est vitandus. Per secundam autem correccionem constat an paratus sit corrigi, vel in sua sententia pertinaciter perseveret, et ideo tunc scitur an sit divina sententia condempnatus, et per consequens an sit a fidelibus evitandus. 240 245 250

Per primam ergo et secundam correccionem intelligit Apostolus omnem correccionem qua innotescit errantem esse in sua sententia pertinacem, et per consequens qua constat ipsum esse divina sententia condempnatum et a catholicis devitandum.

Discipulus: Suntne plures rationes pro assercione predicta. 255

---

229 unam] Vulg: primam Ww 230 a] omitted We | fidelibus] hereticus We | devitandus] evitandus Vc | Ex...hereticus] et per consequens Vc ergo conclusio infertur quod papa hereticus Vd 231 est] a fidelibus devitandus (evitandus Vf) et per consequens ante primam et secundam correccionem non est added We Vf 234 precedunt] precedent Vc 236 condempnatus] Na: dampnatus Ly Vg Bb An Fi Vc We | sententiam] omitted An 238 sic est] sit Vc We Vd | si...vitandus] omitted An 239 correccionem] corrigi^{iem} Vd 240 vel] et An 241 precedunt] precedet Vc 243 condempnatus] dampnatus Ly Vg Vc We | ut] non Di | constet] constat Vg 247 errat] erret Vc | est] gap Vg (corrected Vgb) 248 autem] vero Vd | vel] omitted An 249 perseveret] perseverare Ly 250 evitandus] devitandus Vc We 252 correccionem] in added Ly 253 qua] quia Bb An Fi Na Vd | ipsum] illum Ly Vg

Magister: Octava ratio est hec. Qui est anathematizatus non est verus papa, quia talis est ab ecclesia separatus. Verus autem papa est ab ecclesia minime separatus, cum sit caput ecclesie. Caput vero ab ecclesia separatum non est verum caput, sicut nec caput a corpore separatum est amplius caput, quemadmodum homo mortuus non est homo, et, ut dicit quidam, caput est capitati caput. Sed papa hereticus est anathematizatus, teste Apostolo, qui, ad Galatos 1° cap., ait: "licet nos aut angelus de celo evangelizet vobis preter quam quod evangelizavimus vobis anathema sit, sicut prediximus et nunc iterum dico, si quis vobis evangelizaverit preter id quod accepistis, anathema sit". Ergo papa hereticus non est verus papa.

Discipulus: Videtur quod ista ratio non concludit, quia Apostolus non dicit quod talis evangelizator anathema est, sed dicit 'anathema sit', insinuans quod talis non est anathematizatus sed anathematizandus, et ita papa hereticus non est anathematizatus sed anathematizandus.

Magister: Respondetur quod verba Apostoli non recte intelligis. Non enim dicit Apostolus 'anathema sit' quia evangelizator hereticalis doctrine est anathematizandus non anathematizatus, sed ideo dicit 'anathema sit' quia vult verba sua intelligi condicionaliter, scilicet, si aliquis evangelizaret contra doctrinam Apostolicam, sequitur quod sit anathema, ita quod talis condicionalis est vera: 'si aliquis evangelizaret contra doctrinam Apostoli ipse est anathema'.

Aliter dicitur, et predictis non obviat, quod cum dicit Apostolus 'anathema sit', sic debet intelligi: anathema sit, hoc est, tanquam anathema sit habendus, et per consequens talis est ab ecclesia fidelium separatus.

Discipulus: Alias libenter audiam rationes.

256 verus] omitted Bb 257 talis] anathematizatus Vc We 258 vero] autem Ly Vg 259 verum] amplius Ly Vg 260 quidam] aristoteles Ly Vg aristoteles added Bb An Fi Na Vd 262 evangelizet] evangelizaret Vg An Na 263 quod] omitted Na | evangelizavimus] evangelizamus Bb Vd | prediximus] Vulg Ly: predixi Vg Bb An Fi Na Vc We | dico] predico Vc 264 Ergo] sic ergo Vd 265 verus] omitted Ly 266 dicit] concludit Ly 267 evangelizator] enunciator Di | est] sit Na 269 sed] est added We | anathema¹...269 sed] omitted An | anathematizandus] anathematizatus An | sed...anathematizandus²] omitted Fi Na Vd Di 270 Respondetur] omitted Na | recte] omitted Bb | enim] ideo added Vc We 271 evangelizator] evangelista Fi | anathema...273 intelligi] omitted Di 273 evangelizaret] evangelizet Vc We 274 ita] ista Bb infra An id est Vd 275 evangelizaret] evangelizet Vg We evangelizat Vc 276 et] quod Vd | quod] omitted Ly Vg 277 sit¹] et added We | sic] omitted Ly Vg An | debet...sit] omitted Ly Vg

260s ut...caput²] Ockham, *Expositio in librum predicamentorum Aristotelis*, cap. 13 (Oph, II, p. 253): "caput dicitur convenienter capitati caput". Cf. L. Minio-Paluello, ed., *Aristoteles Latinus*, I, Bruges-Paris: Desclée de Brouwer, 1961, pp. 19, 60, 98. 261–264 ad...sit] Galatians 1:8-9

Magister: Nona ratio est hec. Homo alterius secte non debuit esse rex fidelium constitutorum sub veteri lege, ergo, multo forcius, homo alterius secte non debet esse caput constitutorum sub nova lege. Papa autem est caput omnium constitutorum sub nova lege, ergo nullus alterius secte potest esse verus papa. Sed verus papa est caput omnium christianorum, papa autem hereticus est alterius secte, ergo papa hereticus non est verus papa. Quod autem homo alterius secte non debuit esse rex fidelium constitutorum sub veteri lege lex divina apercius manifestat, cum dicat Deuteronomio 17: “non poteris alterius gentis hominem regem facere qui non sit frater tuus”. Ergo, consimiliter, homo alterius secte non est verus papa. 280 285

Decima ratio est hec. Nemo alterius secte est verus propheta et doctor christianorum. Ergo, multo magis, nemo alterius secte est verus papa catholicorum. Papa autem hereticus est alterius secte, ergo non est verus papa. Quod autem nemo alterius secte possit esse propheta aut doctor catholicorum, divinis testimoniis videtur aperte probare. Ait enim Deus Moysi Deuteronomio 18: “prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui, et ponam verba mea in ore eius”. Ex quibus verbis colligitur quod verus propheta et doctor christianorum catholicorum est de medio fidelium tantummodo suscitandus, et ita alterius secte esse non potest, et per consequens homo alterius secte non est verus papa, cum verus papa sit verus propheta, id est doctor, fidelium, quia verbo pascere debet catholicos, Christo dicente Petro ‘pascere oves meas’. 290 295 300

Undecima ratio est hec. Verus papa est verus pastor ovium Christi. Papa autem hereticus non est verus pastor ovium Christi. Ergo papa hereticus non est verus papa. Maior est manifesta, quia est successor beati Petri, qui fuit verus pastor constitutus a Christo. Minor probatur, quia verus pastor ovium Christi est sequendus, teste ipso Christo, qui, ut legitur Iohann. 10, de vero pastore loquens, 305

280 hec] talis Ly Vg 282 esse] omitted An | ergo...lege] omitted Ly Vg | Papa...lege] omitted Vd 283 nullus] nullius An | secte] homo added Di 285 papa¹] omitted Ly Vg 286 fidelium] alterius Di 287 17] 16 Ly 6 Vg | poteris] poteritis Vc 289 est] debet esse Vd 290 et] aut Vc We 293 possit esse] est verus Vd 294 probare] probari Ly Vc We Vd | Deus] dominus Vg Vc | Deuteronomio] deus Na 295 18] 28 An Fi Na Vd 296 propheta] Vc We: papa Ly Vg Bb An Fi Na Vd 297 doctor] omnium added Gs | christianorum] omitted Vc We | fidelium] catholicorum Vd 298 ita] infra An | esse...secte] omitted Bb 299 est¹] potest esse Vd | id est] et Vd 300 verbo] volo An | dicente Petro] docente petre Vd 303 ovium...successor] omitted Bb 305 pastor¹] papa Ly Vg 306 10] 18 An Na Vc

287s Deuteronomio...tuus] Deuteronomy 17:15 294–296 Deuteronomio...eius] Deuteronomy 18:18 300s Christo...meas] John 21:17 306–308 ut...sequuntur] John 10:3-4

ait: “oves vocem eius audiunt et proprias oves vocat nominatim et educit eas et cum proprias oves emiserit ante eas vadit et oves illum sequuntur”. Et ita patet quod verus pastor est sequendus. Papa autem hereticus non est sequendus, ergo non est verus pastor.

310

Item, fur non est verus pastor, quia Veritas Ipsa, ubi prius, furem a vero pastore distinguit. Sed papa hereticus est fur, quia papa hereticus tanquam fur non venit nisi ut furetur, et mactet, et perdat. Ergo papa hereticus non est verus pastor, et per consequens non est verus papa.

315

Duodecima ratio est hec. Qui non est de corpore ecclesie militantis non est verus papa, eo quod verus papa est verum caput ecclesie. Sed papa hereticus, nulla contra eum humana lata sententia, non est de corpore ecclesie militantis. Ergo papa hereticus non est verus papa. Maior est evidens. Minor ostenditur sic. Nullus hereticus est de corpore ecclesie quantumcunque putetur esse de corpore ecclesie, ergo papa hereticus non est vere de corpore ecclesie. Antecedens probatur aperte auctoritate Augustini, asserentis quod licet mali catholici pertineant ad ecclesiam, que comprehendit bonos et malos, heretici tamen non sunt de societate ecclesie. Ait enim in omelia de parabola zizaniorum: “cum negligencius agerent prepositi ecclesie, aut cum dormicionem mortis acciperent Apostoli, venit diabolus et superseminavit eos quos malos filios Dominus interpretatur. Sed recte queritur utrum heretici sint, an male viventes catholici. Possunt enim dici filii mali eciam heretici, quia eciam ex eodem evangelii semine et Christi nomine procreati, pravis opinionibus ad falsa dogmata convertuntur. Sed quod dicit eos in medio tritici seminatos, quasi videntur illi significari qui unius communionis sunt. Verumptamen quoniam Dominus agrum ipsum, non ecclesiam, sed hunc mundum interpretatus est, bene intelliguntur

320

325

330

307 vocat] vocant An Fi Na | educit] reducit Vg **308** emiserit] omiserit An Na | illum] Vulg Vc We: eum Ly ipsum Vg Bb An Fi Na | Et] omitted Ly **311** Item...pastor] omitted Vd | Ipsa] omitted Ly **312** distinguit] distinguitur An **315** Duodecima] 22^a An **317** nulla] nulli An Fi eciam added Ly Vg | eum] ipsum We | militantis] quantumcunque putetur esse de corpore ecclesie Ly Vg **318** verus] omitted Ly **319** quantumcunque...ecclesie] omitted Ly Vg **320** vere] omitted Ly Vg **321** Augustini] Vc: gregorii Ly Vg Bb An Fi Na We Di beati gregorii Vd **322** comprehendit] comprehendet Vg An Fi **323** enim] gregorius added Ly Vg Bb An Fi Na Vd Di | in] omitted Fi **324** negligencius] PL: negligenter Ww | aut cum] PL: et Ww | acciperent] acceperint Vg **325** Dominus] deus Ly Vg **326** sint] sic An **327** enim] eciam Vc | eciam¹] et Ly Vg Vd | quia] PL: qui Ww | eciam²] omitted Ly Vc We **328** dogmata] documenta Vg **329** quod] quid Fi quomodo Vd | quasi] quo Ly **330** communionis] condicionis Ly | quoniam] quando Vc We **331** ipsum] PL: omitted Ww | interpretatus est] PL: interpretatur Ly Vg Bb An Fi Na Vc We omitted Vd | bene] PL: omitted Ww

323–338 Ait...ostendere] Augustinus Hipponensis, *Questiones septemdecim in evangelium secundum Mattheum*, qu. XI, in Migne, PL, t. 35, col. 1367

heretici, quia non societate unius ecclesie vel unius fidei, sed societate solius
 nomini christiani in hoc mundo permiscetur bonis: ut illi qui in eadem fide
 mali sunt, palea potius quam zizania deputentur, quia palea etiam fundamentum
 ipsum habet cum frumento, radicemque communem. In illa plane sagena, qua
 concluduntur et mali et boni pisces, non absurde mali catholici intelliguntur. 335
 Aliud est enim mare quod magis mundum istum significat, aliud sagena, que
 unius fidei vel unius ecclesie communionem videtur ostendere". Ex quibus
 verbis aperte colligitur quod, absque omni humana sententia, omnes heretici
 sunt a corpore ecclesie separati, nec sunt de ecclesia, licet quidam eorum 340
 putentur esse de ecclesia, quia quod sint heretici ignoratur. Dicit enim
 Augustinus quod heretici 'non societate unius ecclesie vel unius fidei, sed
 societate solius nominis christiani in hoc mundo permiscetur bonis'. Ex quo
 patenter habetur quod heretici non sunt de corpore eiusdem ecclesie cum bonis.

Item, omnes qui sunt de corpore ecclesie militantis, sive sint boni sive mali, 345
 in una sagena concluduntur. Sed heretici cum catholicis, licet sint in uno mari,
 quia in uno mundo, non tamen sunt in una sagena secundum Augustinum. Ergo
 heretici non sunt de corpore ecclesie.

Quod etiam sic probatur. Ecclesia Christi est regnum Christi. Sed heretici
 non spectant ad regnum Christi, quia soli catholici spectant ad regnum Christi, 350
 teste beato Augustino qui, super Iohannem, ait quod fideles Christiani sunt
 regnum quod non tollitur ymmo emitur sanguine Christi. Et alibi super
 Iohannem ait: "quod enim regnum eius nisi credentes". Ex quibus verbis patet
 quod heretici non sunt de regno Christi, licet mali catholici sint de regno Christi.
 Quod autem regnum Christi sit ecclesia asserit evidenter Gregorius, qui, in 355

---

332 quia] PL: qui Ww | non] omitted Bb 334 deputentur] reputentur Ly Vg 335 ipsum] idem
 Ly | illa] palea added Ly Vg Bb Fi An Na Vc Vd | plane] sane Ly | sagena] sagenaque Ly
 Vg | qua] gap Vg 336 pisces] PL: omitted Ww | absurde] a fide Vg (corrected Vgm) 337 est]
 PL Vc: omitted Ly Vg Bb An Fi Na We | enim] PL: omitted Ww | mare] magnum added Ly Vg Bb
 An Fi Na Vc Vd | magis] omitted Ly Vg Bb An Fi Na Vd 338 ecclesie] omitted Vg (added Vgm)
 339 aperte] omitted Ly Vg | heretici] catholici An Na 341 quod] cum Vd 342 Augustinus] Vc:
 Gregorius Ly Vg Bb An Fi Na We Vd Di | unius²] omitted Bb 343 Ex...ecclesie] omitted Di
 344 cum...ecclesie] omitted Vd 345 sint] sunt Ly 346 sagena] segena An 347 Augustinum]
 Vc: gregorium Ly Vg Bb An Fi Na We Vd Di 349 Sed...Christi] omitted Ly Di 350 quia] sed
 Ly | quia...Christi] omitted Vg 351 quod] Kn: omitted Ww 352 tollitur] Bb An Vc We:
 colligitur Ly Vg Fi Na | ymmo] sed Ly 353 quod] PL: quid Ly Bb An Fi Na Vc We Vd qui
 Vg | enim] est added Bb An Fi Na Vc We Vd | verbis] Ly Vg: omitted Bb An Fi Na Vc We Vd

---

351s super...Christi] Paraphrasing Augustinus Hipponensis, *De Trinitate*, lib. I, cap. 10, in Migne,
 PL, t. 42, col. 835, where Augustine, commenting on John 16:25-28, states: "fideles quippe eius
 quod redemit sanguine suo, dicti sunt regnum eius". 352s Et...credentes] Augustinus Hipponensis,
In Ioannis evangelium, tract. 115, in Migne, PL, t. 35, col. 1939

omelia de communi virginum, ait: “sciendum nobis est quod sepe in sacro eloquio regnum celorum presentis temporis ecclesia dicitur, de quo alio in loco Dominus dicit ‘mittet filius angelos suos, et colligent de regno eius omnia scandala’”. Cum ergo heretici non sint de regno Christi, quod comprehendit bonos et malos, sequitur quod non sunt de corpore ecclesie militantis, et ita papa hereticus non est de corpore ecclesie.

Item, quod heretici non sint de corpore ecclesie sic probatur. Qui est extra ecclesiam non est de corpore ecclesie, sed omnes heretici sunt extra ecclesiam, ergo non sunt de corpore ecclesie. Maior est evidens. Minor probatur multis modis.

Primo sic. Qui noviter veniunt vel redeunt ad ecclesiam catholicam, prius extra ecclesiam extiterunt. Sed heretici, suas hereses relinquentes, veniunt vel redeunt ad ecclesiam (1 q. 7 cap. *Si qui voluerint* et cap. *Quociens* et cap. *Saluberrimum* et cap. *Convenientibus*), ergo heretici non sunt de corpore ecclesie.

Item, illi qui sunt alibi quam in ecclesia catholica non sunt de corpore ecclesie. Sed heretici sunt alibi quam in ecclesia catholica (1 q. 7 cap. *Qui in qualibet* et cap. *Si qui presbyteri*), ergo heretici non sunt de corpore ecclesie.

Item, qui exit de ecclesia non est de corpore ecclesie. Omnes autem heretici, quando efficiuntur heretici, exeunt de ecclesia (1 q. 1 cap. *Si quis, inquit, de ecclesia*). Ergo heretici non sunt vere de corpore ecclesie, eciam nulla lata humana sententia contra ipsos.

---

356 nobis] vobis Ly Vg **357** temporis] *omitted* Na | quo] *et added* We **358** Dominus] deus Vg **359** sint] sunt Ly Vg Fi | quod] *omitted* Vc **360** sunt] sint Vc **361** ecclesie] militantis *added* Ly Vg **362** sint] sunt Vg **366** sic] modo Ly *omitted* Vg **367** relinquentes] delinquentes Ly | vel] Vc We: et Ly Vg An Fi Na Vd | catholicam...**368** ecclesiam] *omitted* Bb **368** voluerint] velint Vg noluerint Vd | qui voluerint] quis voluerit Fi **369** Saluberrimum] Fb Vc We: saluberrimi Ly Vg Bb An Fi Na Vd **371** illi] *omitted* Ly | Item...ecclesie] *omitted* Di **372** sunt] *omitted* Bb We **373** qualibet] Fb Ly Vg Vc We: quolibet Bb An Fi Na Vd | et] *in added* An Fi Na | qui presbyteri] quidem presbyter Vg qui priori Di **375** ecclesia] ergo heretici non sunt vere de ecclesia *added* Vd ergo non sunt de corpore ecclesie nec vere de ecclesia *added* Di | inquit] Fb: *omitted* Ww **376** vere] *omitted* Ly Vg

---

358s dicit...scandala] Matthew 13:41 **355–359** in...scandala] Gregorius Magnus, *Homiliarum in evangelio libri duo*, lib. 2, homil. 12, in Migne, PL, t. 76, col. 1118 **368** ...voluerint] c. 8, C. 1, q. 7, col. 431 | et¹...Quociens] c. 9, C. 1, q. 7, col. 431 **368s** et²...Saluberrimum] c. 21, C. 1, q. 7, col. 435 **369** et...Convenientibus] c. 4, C. 1, q. 7, col. 428 **372s** ...qualibet] c. 10, C. 1, q. 7, col. 432 **373** et...presbyteri] c. 1, C. 1, q. 7, col. 426 **375s** 1¹...ecclesia] c. 70, C. 1, q. 1, col. 382

Item, ecclesia catholica ab ecclesia hereticorum distinguitur, ergo heretici non sunt intra ecclesiam catholicam, et ita papa hereticus non est de corpore ecclesie catholice.

380

Item, ecclesia catholica est congregatio fidelium. Sed papa hereticus, quantumcunque reputetur papa, eciam absque omni humana sententia, non est de congregacione fidelium. Ergo, ante omnem humanam sententiam, eo ipso quod est hereticus, vere est extra ecclesiam, et non est de corpore ecclesie.

Item, aut heretici, eo ipso quod sunt heretici, absque omni humana sententia, sunt extra ecclesiam, aut solummodo sunt extra ecclesiam per humanam sententiam. Si detur primum, habetur intentum, quod papa eo ipso quod est hereticus, ante omnem humanam sententiam, est vere extra ecclesiam. Si autem heretici sunt extra ecclesiam solummodo per humanam sententiam, ergo heretici qui precesserunt talem humanam sententiam fuerunt intra ecclesiam, quod non modicum inconueniens est censendum. Ex hec enim sequitur manifeste quod aliquando fuit una ecclesia catholicorum et hereticorum, ymmo sequitur quod posset adhuc esse una ecclesia catholicorum et hereticorum, quia omnis humana sententia qua heretici extra ecclesiam missi fuerunt, posset, per illos qui eandem auctoritatem habent quam habuerunt qui talem tulerunt sententiam, revocari, et ita, revocata humana sententia, possunt heretici in sua perfidia persistentes reverti ad ecclesie unitatem, quod impossibile est censendum. Quia, si, revocata humana sententia qua sola heretici ab ecclesia exclusi fuerunt, redirent ad ecclesie unitatem, aut redirent ad unitatem ecclesie catholice, aut redirent ad unitatem alterius ecclesie quam catholice. Si redirent ad unitatem ecclesie catholice, ergo intra ecclesiam catholicam includuntur heretici, et sic ecclesia catholica ita esset infidelium sicut fidelium, quod impossibile est censendum. Si autem redirent ad aliam ecclesiam quam ad catholicam, et redirent ad unitatem a qua per humanam sententiam exclusi

385

390

395

400

378 hereticorum] catholicorum An Fi Na **379** catholicam] catholicorum Vd | Item...380 catholice] *omitted* Di **381** catholica] *omitted* Vd **382** quantumcunque] quancunque Vg (*corrected* Vgm) Bb An **383** de] *omitted* An **384** est²] *omitted* An **385** aut] *omitted* Vd alii Di | omni] Vc We: *omitted* Ly Vg Bb An Fi Na Vd **388** ante...sententiam] absque omni humana sententia Vc We **389** solummodo] secundo modo Ly Vg **390** intra] extra We **391** inconueniens] conueniens Vg | hec] hoc Bb Vc | enim] eciam Vd | Ex...enim] eo quod ex illis verbis Ly Vgm **392** et hereticorum] *omitted* Bb **393** sequitur] *omitted* An | posset] possit Ly potest Vg | ymmo...hereticorum] *omitted* Na **394** missi] exclusi Ly Vg | fuerunt] fuerint Vg **395** habuerunt] habebant Ly **396** possunt] pn'e An **399** ecclesie¹] catholice Ly | aut...ecclesie] *omitted* Na **400** catholice¹] *omitted* Vg (*added* Vgm) | redirent¹...unitatem] *omitted* Ly | redirent²] rediret Bb **401** includuntur] includerentur Vc We **402** heretici] *omitted* Na | sic] ita Vc We | ita] *omitted* Vg Vc **403** redirent] rediret Bb | ad²] *omitted* Ly **404** a] *omitted* An Na

405 fuerunt, ergo catholici essent de alia ecclesia quam de ecclesia catholica, quod
 eciam est inconueniens reputandum. Omnis ergo hereticus, sive papa sive alius,
 eo ipso quod est hereticus, etsi nulla contra ipsum proferatur sententia, vere est
 extra ecclesiam catholicam. Ex quo sequitur quod papa hereticus, eo ipso quod
 410 est hereticus, non est de corpore ecclesie, et per consequens non est caput
 ecclesie, et ita papa hereticus non est verus papa.

Terciadecima ratio principalis est hec. Verus papa habet potestatem et ius
 super omnes catholicos. Sed papa hereticus nil potestatis aut iuris omnino habet.
 Ergo papa hereticus non est verus papa. Maior est evidens. Minor ostenditur
 auctoritate beati Cypriani qui, ut legitur 24 q. 1 cap. *Didicimus*, ait: “didicimus
 415 omnes omnino hereticos et schismaticos nil habere potestatis ac iuris”.

Discipulus: Bene probatur quod papa hereticus non est verus papa, et quod
 est papatu privatus, sed non probatur per auctoritatem predictam quod papa
 hereticus sit per divinam sententiam papatu privatus, quia beatus Cyprianus non
 dicit ‘didicimus in Scriptura Divina omnes omnino hereticos etc.’, sed sine
 420 determinacione ait ‘didicimus etc.’ Poterit autem in sacris canonibus addiscere
 quod omnes omnino heretici nichil habent potestatis ac iuris, quia licet per
 Scripturam Divinam heretici non sint omni potestate privati, sunt tamen per
 sacros canones omni potestate ac iure nudati.

Magister: Videtur nonnullis quod, si sequencia beati Cypriani pensares
 425 subtiliter, inuenires quod beatus Cyprianus asserit manifeste se in Scriptura
 Divina didicisse omnes omnino hereticos et schismaticos nichil habere potestatis
 ac iuris. Nam ad probandum verba predicta subdit: “inuenimus in tali facinore
 non solum duces et auctores, sed eciam participes penis destinari, nisi a
 communione malorum se separaverint, precipiente per Moysem Domino et

---

405 fuerunt] fuerant Ly 406 ergo] autem Ly 407 etsi] eciam si Vd | ipsum] eum Ly Vg
 414 auctoritate] auctoritati An | beati] omitted Ly | 24] 34 An | didicimus] dicimus We 415 ac]
 Fb Vc: aut Ly Vg Bb An Fi Na We Vd 417 papatu] in papatu An 419 didicimus] dicimus
 We | in] ex Ly | etc] omitted Ly Vg 420 didicimus] didicimus An | autem] eciam
 Vd | addiscere] addisce An 421 omnino] omitted Vd | habent] habeant Ly Vg | ac] aut Ly Vg We
 Vd 422 sint] sunt Ly | ac...potestate] omitted An 423 iure] privati aut added Vd 424 si] verba
 added Vc We Di | pensares] pensare An Fi Na 425 in] sacra added Ly Vg 426 Divina] omitted
 Ly Vg | et] omitted An 427 ac] aut Vc We | ac iuris] omitted Ly Vg | in] omitted Vd | facinore]
 facinora An Na 428 auctores] auctoritates An Na | eciam] omitted Na | participes] principes Vd
 eorum added Ww 429 malorum] Fb We: eorum Ly Vg Bb An Fi Na Vc Vd

---

414s ut...iuris] c. 31, C. 24, q. 1, col. 977

dicente ‘separamini a tabernaculis hominum istorum durissimorum, et nolite tangere de omnibus, que sunt eorum, ne simul pereatis in peccatis eorum’. Et quod comminatus per Moysem fuerat Dominus, implevit, ut quisquis se a Chore et Dathan et Abiron non separasset, penas statim pro impia communione persolveret. Quo exemplo ostenditur et probatur obnoxios omnes pene et culpe futuros, qui se schismaticis contra prepositos et sacerdotes irreligiosa temeritate miscuerint, sicut eciam per Osee prophetam Spiritus Sanctus contestatur et dicit ‘sacrificia eorum tanquam panis luctus, omnes qui manducant ea, contaminabuntur’, docens scilicet et ostendens, omnes omnino cum auctoribus suis supplicio coniungi, qui fuerint eorum peccato contaminati”. Et infra: “si autem foris cuncti heretici et schismatici non habent Spiritum Sanctum, et ideo apud nos eis manus imponitur, ut hic accipiatur quod illic non est, nec dari potest: manifestum est, nec remissionem peccatorum per eos dari posse”. Ex quibus verbis colligitur quod beatus Cyprianus ad declaracionem assercionis, scilicet, quod omnes omnino heretici et schismatici nichil habere potestatis ac iuris auctoritates Scripture Divine adducit. Ex quo sequitur evidenter quod in Scriptura Sacra didicit quod omnes heretici nichil habent potestatis ac iuris, et non solum per canones, quia canones asserentes quod omnes heretici nil habent potestatis ac iuris hec a Scriptura accipere Divina.

Item, quod beatus Cyprianus intelligat se in Scriptura Divina didicisse quod heretici nichil habent potestatis ac iuris ex aliis verbis eius colligitur. Nam, ut

430 tabernaculis] tabernaculo Ly **432** comminatus] Fb Bb Vc We: locutus Ly conversatus Vg An Fi Na Vd | implevit] complevit Vd **433** et¹] a added We | Dathan] dethan Bb An Na | non] omitted Bb | penas] penam Vd | statim] scim We | pro] omitted Ly | impia] Fb: ipsa Ww **434** et²] per consequens added Ly Vgm in We **435** sacerdotes] sacerdos An **436** miscuerint] Bb Fi An Vc: miscuerit An We miscuerunt Ly Vg | Osee] oseam Ly **437** luctus] latens Ly luceus Vg lictus An | ea] eam An Fi Na Vd **438** omnino] omitted Ly Vg **439** supplicio] Fb Vc We: supplicii Ly Vg Bb An Fi Na Vd | coniungi] Fb: iungi Vg Bb Fi Vc Vd mergi Ly An Na We | fuerint] Fb An Na: fuerunt Ly Vg Bb Fi Vc We | peccato] Fb: peccatis Ly Vg Bb An Fi Na Vc We penis Vd **440** schismatici] sunt added Ww | non...Sanctum] Fb Ly Vgm: omitted Vg Bb An Fi Na Vc We Vd Di | ideo] omnino Bb An Fi Na Vd **441** nos] et added Bb An Fi Na Vd | eis] omitted Vc We eius Vd | imponitur] impe¹⁰ An **442** manifestum] institutum An Fi Vd | posse] possunt Bb quos constat spiritum sanctum non habere added Ly Vgm following Fb **443** assercionis] sue added Vc We **444** habere] habent Vd | ac] Bb Na Fi Vc: aut Ly We et An Vg **446** Sacra] divina Ly Vg | habent] habeant Ly Vg | ac] Na Vc: aut Ly Vg An Fi We hac Bb | et...448 iuris] Vc We: omitted Ly Vg Bb An Fi Na Vd | et...450 iuris] omitted Di **448** hec] licet Bb hoc Vc We | accipere] acceperere Vc We | Divina] dicuntur added Ly Vgm **450** ac] aut Ly Vg omitted Bb

430s dicente...eorum²] Paraphrase of Numbers 16:26: recedite a tabernaculis hominum impiorum, et nolite tangere que ad eos pertinent, ne involvamini in peccatis eorum (Vulg).

436–438 dicit...contaminabuntur] Hosea 9:4 **427–439** subdit...contaminati] *Ibid.*, col. 978

439–442 Et...posse] *Ibid.*, col. 978

habetur 1 q. 1 c. cap. *Si quis, inquit*, idem Cyprianus ait: “si quis, inquit, de ecclesia heretica presumptione exierit, a semetipso dampnatus est. Cum huiusmodi, secundum Apostolum, nec cibum quidem sumere debemus. Declaratur hoc in libro Regnorum, ubi, cum homo Dei ad Ieroboam missus esset, qui peccata sua exprobraret atque ulcionem futuram prediceret, panem apud illum edere et aquam bibere prohibitus est”. Et infra: “an debet quisquam dicere, sacramentum salutare, et gratiam celestem communem cum hereticis esse posse, cum quibus nec terrestres cibus, nec secularis potus debet esse communis”. Ex quibus verbis aperte colligitur quod beatus Cyprianus in Scriptura Divina se fundavit, asserens quod hereticorum communio est vitanda, et per consequens quod nichil habent potestatis ac iuris. Ex quo sequitur evidenter quod, sicut papa hereticus per Scripturam Divinam communionem fidelium est privatus, ita per Scripturam Divinam est omni potestate et ecclesiastica dignitate nudatus. Cum vero enim papa communicandum est. Nullus eciam fugere a communionem veri pape tenetur. Ergo ille qui est communionem fidelium auctoritate Scripture Divine privatus non est verus papa.

Quarta decima ratio est hec. Ad verum papam sunt cause fidei deferende (24 q. 1 cap. *Quociens*). Sed ad papam hereticum non sunt cause fidei deferende, quia ad adversarium fidei sunt cause fidei minime deferende. Papa autem hereticus est adversarius fidei christiane, ergo ad papam hereticum non sunt cause fidei deferende, et ita papa hereticus non est verus papa.

Discipulus: Ista ratio videtur fortis si ex iure divino haberet papa verus quod ad ipsum essent cause fidei deferende, quia non video quod minor, scilicet quod ad papam hereticum non sint cause fidei deferende, probatione indigeat. Et ideo

451 1²] omitted Vd | inquit¹] Fb Vg Vc: in quid Bb An Fi We in quo Na omitted Ly | idem] enim Vd | ait] omitted Vd | inquit²] Fb: omitted Ww 452 est] Fb Ly Vc: omitted Vg Bb An Fi Na We Vd 453 sumere] Fb: accipere Ww 454 Regnorum] regum tercio Ly | Ieroboam] iereboam Bb Vc We 455 exprobraret] exprobrat An Fi | prediceret] predicent An 456 illum] Fb Vc We: ipsum Ly Vg Bb An Fi Na 458 nec¹...cibus] omitted Vc 460 Divina] omitted We 461 quod] omitted Ly | habent] habet Ly Vg | ac] aut Vg 464 enim] eciam Ly 465 eciam] enim Vc We | veri] domini An Fi | veri...communione] omitted Di 467 hec] hoc Vd 469 ad] omitted We | fidei²] omitted Vg (added Vgm) Bb An Fi Na | deferende] perferende We 471 deferende] perferende We | ita] ideo Ly infra An 473 essent] sint Ly Fi | cause] questiones Ly | deferende] Ly Na Vc: perferende Vg Bb An Fi We | minor] hoc Ly Vg 474 sint] Bb Na We: sunt Ly Vg sit An Fi Vc | deferende] Ly Vg Fi: perferende Bb Na Vc We | probatione] probari Ly Vg | probatione...482 fidei] omitted An

454s Declaratur...esset] 1 Kings 13: 7-9 450-456 ut...est] c. 70, C. 1, q. 1, col. 382

456-459 Et...communis] *Ibid.*, col. 382 467s 24...Quociens] c. 12, C. 24, q. 1, col. 970

proba quod ex iure divino verus papa illam prerogativam obtineat quod ad ipsum sint cause fidei deferende. 475

Magister: Hoc videtur posse probari per hoc quod ex eodem iure habet verus papa quod ad ipsum sint questiones fidei deferende ex quo iure super omnes fideles dignoscitur habere principatum. Sed verus papa ex iure divino super omnes fideles obtinet principatum (dis. 21 cap. *Quamvis* et dis. 22 cap. *Omnes* et cap. *Sacrosancta*), igitur ex iure divino habet quod ad ipsum sunt cause fidei deferende. 480

Decima quinta ratio est hec. Illi cui secundum legem divinam catholici debent se opponere, maxime in hiis que ad religionem pertinent christianam, non est verus papa, cum verus papa sit caput omnium christianorum, precipue in hiis que spectant ad religionem specialiter christianam. Sed pape heretico, secundum legem divinam, catholici se opponere astringuntur. Unde et Dominus per Ezechielem prophetam, tercio decimo capitulo, illos qui non resistunt hereticis acriter reprehendit, dicens: “non ascendistis ex adverso neque opposuistis murum pro domo Israel ut staretis in prelio in die Domini”. Ex adverso enim ascendere et pro domo Israel murum se opponere, est pro defensione catholice veritatis cuicunque heretico domum Israel (que est ecclesia) cupienti destruere totis viribus obviare. 485 490

Quod evidenter Urbanus papa videtur innuere qui, ut legitur 1 q. 3 cap. *Salvator*, ait: “Salvator predixit in evangelio, circa finem seculi pseudochristos et pseudopphetas surgere et multos seducere, et fideles suos in mundo multas habituros pressuras, sed tamen portas inferni non prevalituras. Proinde, ut ait Apostolus, oportet esse hereses, ut qui probati sunt manifesti fiant, oportet nos cum propheta ex adverso consurgere, et murum pro domo Israel opponere”. Ex quibus verbis datur intelligi quod contra quascunque hereses insurgentes oportet catholicos ex adverso consurgere, et se murum opponere pro defensione fidei 495 500

475 proba] probatur We michi added Ly Vgm | obtineat] et added Vc 476 deferende] perferende Vg 477 ex] omitted Ly Vg 478 fidei] fidei] omitted Vd 479 principatum] papatum Vg primatum We Vd 481 Sacrosancta] Fb: sacrosanctam Ww | ex] de Ly Vg 483 Decima quinta] quindecima Ly We | Illi] ille Ly Vc We 487 legem] omitted Bb 490 opposuistis] apposuistis An vos added Ww 491 pro domo] omitted Bb 493 destruere] seu destruere volenti Vd 495 predixit] predicit Vg Vc dixit Vd | pseudochristos] pseudoapostolos Ly pseudochristianos We Vd 496 et pseudopphetas] et prophetas Bb 497 inferni] inferi Vc We | prevalituras] prevalituram Vd 498 fiant] fiunt Fi | oportet²] et added Ly autem added Vg 500 quascunque] qualescunque Fi

480 dis¹...Quamvis] c. 3, di. 21, col. 70 480s et...Omnes] c. 1, di. 22, col. 73

481 et...Sacrosancta] c. 2, di. 22, col. 73 489s dicens...Domini] Ezechiel 13:5

497s ut...Apostolus] 1 Corinthians 11:19 494–499 ut...opponere] c. 8, C. 1, q. 3, col. 413

orthodoxe. Ergo, si papa fiat hereticus et fidem molitus fuerit destruere orthodoxam, oportet catholicos ei animosius obviare, et per consequens papa hereticus non est verus papa censendus secundum Sacrarum testimonium Scripturarum.

505

CAPITULUM 69

Discipulus: Pro ista assercione fortiter allegasti, et puto quod apparenciores raciones pro ipsa non est facile invenire. Ideo, ut michi detur occasio cogitandi, pro assercione contraria aliquas raciones excogitare conare.

5

Magister: Quod papa hereticus non sit iure divino papatu privatus videtur multis modis posse probari. Primo quidem sic. Sicut papa est caput fidelium qui sunt sub nova lege, ita summus sacerdos, quantum ad illa que spectant ad legem divinam, caput erat fidelium qui erant sub lege veteri constituti. Sed summus sacerdos in veteri lege, quamvis errasset a fide, non fuisset summo sacerdocio iure divino privatus, quia, ut videtur, plures summi sacerdotes in antiqua lege deviauerunt a fide, et tamen postea summo sacerdocio fungebantur. Ergo, licet papa erraret a fide et efficeretur hereticus, non esset divino iure papatu privatus. Confirmatur hec ratio. Quia non magis per Scripturam Divinam probari potest quod papa hereticus est papatu privatus, quam quod summus sacerdos veteris legis, effectus hereticus, fuerit sacerdocio summo privatus, quia raciones sumpte ex Scriptura Sacra, maxime ex veteri testamento, non magis concludunt de summo sacerdote nove legis quam veteris. Sed summus sacerdos in antiqua lege, effectus hereticus, non fuit iure divino sacerdocio summo privatus. Ergo nec papa, effectus hereticus, iure divino est papatu privatus.

10

15

20

Secunda ratio est hec. Papa non est deterioris condicionis quam alii prelati et episcopi. Sed alii prelati et episcopi, si efficiantur heretici, non sunt iure divino omni dignitate privati. Ergo nec papa hereticus est iure divino omni dignitate privatus. Maior videtur certa. Minor probatur. Quia, si episcopi et alii prelati, effecti heretici, essent iure divino omni dignitate privati, non possent absque nova electione ad suas recipi dignitates, vel saltem suas dignitates minime

25

503 ei] *omitted* Vd | papa] *omitted* Ly 504 Sacrarum] sanctarum Vd | testimonium] testimonia Vc We Vd Di 1 69] 67 Ly 3 Ideo] *gap* Vd | ut] *omitted* Bb 4 excogitare] cogitare Bb 6 quidem] *omitted* Ly | sic] *omitted* Vg 12 non] propter hoc *added* Di 14 privatus] hereticus Na | quod²] sic *added* Di 15 fuerit] Ly Vg Fi Vc Vd: fuit Bb Na We *omitted* An fuisset Di | quia] quod Ly 16 Sacra] divina Ly 18 fuit] tunc *added* Di 19 papa] ipse Fi | Ergo...privatus] *omitted* Ly 20 deterioris] deterior An Fi 21 episcopi¹] si efficiantur heretici *added* Vd | Sed...episcopi] *omitted* Di | efficiantur] fiant Ly Vg efficiuntur Vc 22 privati] privatus Vg An Fi | Ergo...privatus] Fi Na Vc We: *omitted* Ly Vg Bb An 24 possent] posset An

retinerent. Sed nonnulli prelati, effecti heretici, absque nova electione ad suas dignitates recepti fuerunt, vel retinuerunt easdem (1 q. 7 cap. *Maximum* et q. 1 cap. *Omnis cuiuslibet* et cap. *Quod quidam*). Ergo et papa, quamvis efficiatur hereticus, papalem retinet dignitatem, et ita nequaquam est iure divino papatu privatus.

30

Tercio sic. Non deterioris condicionis est papa quam imperator, vel principes seculares. Sed imperator, effectus hereticus, iure divino non est imperiali dignitate privatus, nec reges, nec alii principes seculares, si efficiantur heretici, iure divino suis dignitatibus sunt privati, ergo nec papa hereticus est iure divino dignitate papali privatus. Maior videtur certa. Minor ostenditur manifeste. Nam in veteri lege multi reges idolatre et heretici effecti fuerunt, et tamen veri reges remanserunt. Iulianus eciam Apostata hereticus de christiano fuit effectus, et tamen fuit verus imperator (11 q. 3 cap. *Iulianus*). Ergo principes seculares heretici nequaquam dignitatibus suis iure divino privantur. Ergo nec papa, quamvis efficiatur hereticus, iure divino papatu est privatus.

35

40

Quarto sic. Si papa hereticus esset iure divino papatu privatus, hoc non esset propter aliam causam nisi quia hereticus catholicis preesse non potest. Sed hereticos et infideles prefuisse catholicis, et catholicos infidelibus obedisse, in Sacris Literis et aliis scripturis auctenticis legitur manifeste. Joseph enim servivit et obedivit Pharaoni, et Daniel Nabuchodonosor, et christiani plures infidelibus imperatoribus servierunt. Ergo non est contra legem divinam quod hereticus vel infidelis fidelibus presit. Ergo non est contra Scripturam Sacram quod papa hereticus remaneat verus papa.

45

---

26 retinerent] retineret An **27** 7] 3 Vc **28** Omnis] Vc We: omnes Ly Vg Bb An Fi Na | Quod] Bb An Fi Na: quam Ly Vg We *omitted* Vc **29** est] de *added* Di **31** sic] *omitted* Ly | quam] hereticus *added* An | principes] princeps Ly Vc We **32** seculares] secularis Ly Bb Vc We **33** nec²] et Vc Di | alii] a *omitted* Ly Vg | heretici] a *added* Di **35** ostenditur] evidenter *added* Di | manifeste] manifesta We aperte Vd **36** reges¹] manifeste *added* Na | idolatre] idololatre Ly | et²...remanserunt] *omitted* Bb **37** Iulianus] iuliano Fi | eciam] Vc We: autem Vg An Fi Na Vd quoque Ly Vgb item Bb | Apostata hereticus] hereticus et apostata Di **38** 3] VI Di **39** heretici] *omitted* Di **40** efficiatur] efficitur Vd | est] Ly Fi: *omitted* Vg Bb An Na Vc We | privatus] privatur Vc **41** sic] *omitted* Ly Di **43** hereticos] heretico An Na | obedisse] obedivisse Vd **44** et] in *added* Fi | scripturis] litteris Fi **45** et³] *omitted* Vg **46** infidelibus] et fidelibus An **47** vel] et Vd | Scripturam] scriptura An

---

27 1¹...Maximum] c. 19, C. 1, q. 7, col. 435 **27s** q²...cuiuslibet] c. 112, C. 1, q. 1, col. 402
28 cap²...quidam] c. 97, C. 1, q. 1, col. 393 **38** 11...Iulianus] c. 94, C. 11, q. 3, col. 669
44s Joseph...Pharaoni] Genesis 39:4 **45** Nabuchodonosor] Daniel 2:48

50 Quinto sic. Ad quem pertinet institutio alicuius, ad eundem destitutio
spectat eiusdem (Extra, *De hereticis*, cap. *Cum ex iniuncto*). Sed papa non
instituitur iure divino, sed eligendum electioni canonica et concordia. Ergo nec
papa destituitur iure divino, sed, si est destituendus, oportet quod ipsum
destituant electores.

55 Sexto sic. Illa assertio nullatenus est tenenda ad quam sequi potest totius
ecclesiastice hierarchie confusio, cui tota ecclesia subvenire non posset. Sed, si
papa hereticus iure divino esset papatu privatus, potest sequi totius ecclesiastice
hierarchie confusio. Posset enim papa esse occultus hereticus, cuius
ordinationes, promociones, consecraciones, et cetera facta eius, nullius essent
60 momenti, si iure divino esset papatu privatus. Et ita, si papa occulte efficeretur
hereticus, nullus prelatus factus per ipsum esset verus prelatus, et per
consequens totus ordo ecclesiasticus esset confusus, quia nullus esset verus
prelatus, nec tota ecclesia Dei, que de occultis iudicare non potest, valeret tali
confusioni ecclesiastice ordinis obviare. Ergo non est tenendum quod papa,
effectus hereticus, statim iure divino sit papatu privatus.

65 Septimo sic. Illa pena pape heretico per Scripturam Divinam minime est
inflicta, de qua in tota Scriptura nulla mencio reperitur. Sed de pena privacionis
officii et beneficii nulla penitus in Sacra Scriptura mencio reperitur. Ergo per
Scripturam Sacram papa hereticus papatu nullatenus est privatus.

CAPITULUM 70

Discipulus: Ista assertio est pure negativa, et ideo, cum asserit in Sacris
Litteris minime reperiri papam hereticum ipso facto esse papatu privatum,
videtur quod contra omnem proterviam probari non posset, nisi per singula loca
5 Scripture Sacre (presertim que tractant de hereticis vel infidelibus) discurrendo.
Hoc autem nolo quod facias. Ideo, cum pro ista parte rationes, ut michi videtur,
allegaveris forciores, queso ut indices qualiter ad ipsas respondere contingat. De

49 pertinet] pertineat We 50 spectat] spectant Bb An Fi Na | iniuncto] incerto Ly 55 tota]
contra An | Sed] quia Vg 56 potest] posset Ly An We Vd | ecclesiastice] ecclesie An 59 ita]
infra An ideo Di | efficeretur] efficitur Ly Vg 60 factus] effectus Vd 61 totus] totius Na | quia]
quare Ly 62 que] contra An | iudicare...valeret] non iudicat posset Di 64 effectus] omitted Ly
Vg 65 Illa] omitted An Vd Di 66 inflicta] infuoca An | reperitur] recipitur An penitus added
Di | Sed] est Na 1 70] 68 Ly Vg 2 ideo] omitted An Fi | asserit] asserat Vc We quod added Ly
Vg 3 Litteris] scripturis Vd | reperiri] Bb Vc We: reperitur Ly Vg An Fi Na Vd | privatum]
privatus Bb An Na 4 omnem proterviam] protervum Ly Vgb 5 que] contra An | que tractant]
tractancia Ly Vg | vel] et Bb An Fi Vd 6 nolo] volo Vd | Ideo cum] nisi Di | ut...indices] omitted
An

50 Extra...iniuncto] X, V, 7, 12, col. 784

rationibus enim pro alia parte tecum post complecionem istius Dialogi collocucionem habeo.

Magister: Ad primam istarum rationum multipliciter respondetur. Dicitur enim, uno modo, quod summus sacerdos veteris legis, eo ipso quod efficiebatur hereticus, fuit sacerdocio summo privatus, nec tunc erat verus summus sacerdos secundum veritatem, licet extiterit secundum opinionem hominum summus sacerdos. Verumptamen, inter summum sacerdotem veteris legis et summum pontificem nove legis talis fuit differentia, quod summus sacerdos veteris legis, effectus hereticus, si postea convertebatur ad fidem, verum sacerdocium recuperavit amissum, quemadmodum excommunicatus et execucione privatus officii, quando absolvitur, officii recuperat execucionem. Sed si summus pontifex nove legis efficitur hereticus, quantumcunque occultus, sic papatum amittit, quod, quantumcunque postea convertatur ad fidem, papatum nequaquam recuperat. 10 15 20

Discipulus: Istud videtur ratione carere, cum nequeat neque auctoritate Scripture Divine neque ratione muniri. Quod non ratione de se patet, quia talia que sunt positiva per rationem probari non possunt. Neque auctoritate Scripture Divine, quia talis differentia inter summum sacerdotem veteris legis et papam in tota Scriptura non poterit inveniri. 25

Magister: Respondetur quod predicta differentia ex Scripturis Sacris accipit fulcimentum. Constat enim, secundum Scripturam Divinam, quod summum sacerdocium veteris legis certe cognacioni aut generi debebatur: nullus enim preter filios Aaron debuit esse summus sacerdos. Papatus autem certe cognacioni aut generi non debetur. Petrus enim nequaquam pro se et filiis papatum recepit a Christo. Ex quo, ergo, iure successionis qui erat summus sacerdos in veteri lege sacerdocium summum obtinuit, et non erat statutum in lege veteri quod summus sacerdos, effectus hereticus, ipso ab heresi desistente, 30

8 rationibus] allegatis *added* Ly | enim] eciam Ly (*added* Vg) | complecionem] compleccionem We **9** collocucionem] collacionem Na Vc We Di **10** multipliciter] dupliciter Ly | Dicitur] videtur Vc **11** efficiebatur] efficitur Bb An Fi Na effectus fuerit Di **12** sacerdos] pontifex Ly Vg **13** secundum¹] rei *added* Ly **14** inter] ipsum et *added* Ly | summum¹...et] *omitted* Ly **16** verum] veram Vd Di **17** recuperavit] recuperabat Ly Vc We **18** quando...officii] *omitted* Bb **19** efficitur] efficiatur Na Vc We efficeretur Vd | quantumcunque] quomodocunque Ly | papatum] tamen *added* Vd **24** per rationem] ratione Vd **25** sacerdotem] pontificem Ly Vg | et] summum pontificem scilicet *added* Vd **26** tota] sacra *added* Vc **27** predicta] talis Ly | accipit] capit Vd **29** aut] Bb Na: et Ly Vg Fi Vc We et aut An **30** sacerdos] pontifex Ly **31** generi] congregacioni Di | filiis] suis *added* Ly Vg Di **32** papatum] papatu Bb | ergo] *omitted* An **33** obtinuit] obtinerat Na | statutum] statum An **34** heresi] discedente seu *added* Vd

29s nullus...sacerdos] Exodus 29:9, 28

35 non recuperaret illud quod sibi debebatur iure successionis hereditarie,
conueniens fuit, ut videtur, quod, ipso ad fidem reuerso, recuperaret
sacerdocium quod per hereticam pravitatem amiserat. Papa autem iure
successionis hereditarie papatum minime habet, et ideo, si propter perfidiam
heresis papatu privatur, nequaquam papatum recuperat, nisi eligeretur de novo.

40 Aliter dicitur quod, quia summus sacerdos antique legis sacerdocium habuit
iure successionis, ideo executionem officii amittere potuit per hereticam
pravitatem. Officium autem, quamdiu vixit, non amisit. Sed papa non habet
officium papatus iure successionis, ideo amittendo executionem papalis officii
ipsum officium papale amittit. Et ita differentia est inter papam hereticum et
45 summum sacerdotem hereticum in veteri lege.

Discipulus: Intellego responsionem istorum ad primam rationem, ideo
indica qualiter respondetur ad secundam.

Magister: Ad secundam rationem, dicitur quod omnes episcopi et prelati
ecclesiastici incurrentes hereticam pravitatem, sive publice sive occulte, iure
50 divino suis dignitatibus sunt privati, quia in hiis que sunt propria religioni
christiane, nulla potest esse communicatio heretici ad fidelem, et ideo, quantum
ad illa que spiritualia sunt, hereticus fidelibus preesse non potest. Distinctio
enim fidelis et infidelis non est ex iure humano canonico et civili, sed est ex iure
divino. Et ideo quod infidelis, qualis est omnis hereticus, fidelibus in
55 spiritualibus preesse non debeat, est ex iure divino. Quare iure divino omnis
hereticus omni prelacione ecclesiastica est privatus, quod Apostolus 2 Cor. 6
insinuare videtur, cum dicit: “nolite iugum ducere cum infidelibus, que enim
participatio iusticie cum iniquitate, aut que societas lucis ad tenebras, que autem
convencio Christi ad Belial, aut que pars fidelis cum infidele, quis autem
60 consensus templo Dei cum idolis”. In quibus verbis Apostolus videtur precipere
fidelibus universis ne subsint infidelibus, et ne communicent eis. Quod

35 recuperaret] recuperat Vd 36 ipso] ipse Ly Vg | fidem] fide Bb | reuerso] reuersus Ly Vg
39 papatum] papatu Bb An Fi omitted Na | recuperat] recupit Na | eligeretur] obligeretur Bb An Fi
Na 40 habuit] habuerit An Fi Na 41 per] propter Ly Vg Vc 42 amisit] amittit Na 44 ipsum]
omitted Vd | ita] ista Ly Vg Bb Na Vd Di 47 secundam] rationem added Ly Vg 48 prelati]
omitted Na 49 hereticam] An Fi | pravitatem sive] omitted An 50 hiis] illis Vc We Vd 53 et
infidelis] omitted Bb | humano] sive added Ly | et²] vel Vc We | est²] omitted Vc 54 infidelis]
infideles Ly Vg | omnis] omnino Vd 55 debeat] debeant Ly | Quare] quia Na 56 2] ad Vd | 6] 8
Vg 57 cum¹] ait Ly Vg | dicit] enim Ly omitted Vg 58 societas] participatio Di 59 aut]
omitted Vg | infidele] Vulg: infideli Ww 60 templo] Vulg Ly: templi Vg Bb An Fi Na Vc We
Vd | Dei] Vulg Ly Vc We: omitted Vg Bb An Fi Na Vd | videtur] insinuare et added Ly insinuare
vel added Vg 61 et] omitted Vg | fidelibus...Quod] omitted An

56–60 Apostolus...idolis] 2 Corinthians 6: 14-16

potissime veritatem habet quantum ad spiritualia, et ea que propria sunt religioni christiane. Quamvis enim in temporalibus possint fideles subesse infidelibus et communicare ipsis, in spiritualibus tamen eis subesse non debent. Et ita omnis hereticus, cum sit infidelis, iure divino omni prelacione ecclesiastica est 65 privatus. Et ita, minor illius rationis est falsa secundum assercionem istam.

Ad probacionem eius respondetur quod, licet episcopi inferiores summo pontifici, et alii prelati, si hereticam incurrerint pravitatem, sint iure divino omni ecclesiastica prelacione privati, tamen ex causa rationabili, per ordinationem concilii generalis vel summi pontificis, possunt, si conversi fuerint, ad suas restitui dignitates. Quamvis enim iure divino heretici sint omni ecclesiastica prelacione privati, restitucio tamen eorum ad pristinam dignitatem, si conversi fuerint, est iure divino nullatenus interdicta, et ideo per ecclesiam restitui possunt, et talis restitucio vel est nova eleccio vel equipollet eleccione nove. 70

Discipulus: Ista responsio sacris canonibus obviare videtur. Nam non videtur quod episcopus, factus hereticus, iure divino sit episcopatu privatus. Quia, qui iure divino est episcopatu privatus, statim absque licencia cuiuscunque episcopatus renunciare tenetur. Qui enim auctoritate superioris est dignitate privatus, non debet petere ab inferiori cedendi licenciam. Sed episcopus, factus hereticus, non potest renunciare sine licencia pape, qui est inferior lege divina 80 (Extra, *De renunciacione*, cap. *Nisi* et cap. *Post translacionem*), ergo episcopus, factus hereticus, non est per legem divinam episcopatu privatus.

Item, si episcopus hereticus esset iure divino episcopatu privatus, quilibet qui fuit subditus eius, sciens ipsum esse hereticum, ipsum vitare deberet, nec deberet sibi quomodolibet obedire. Sed hoc canoni Symachi pape, qui ponitur 8 q. 4 cap. *Nonne*, aperte repugnat, qui iubet nullum clericum ante tempus sentencie ab episcopo suo discedere, dicens: “nonne directa sunt verba canonum ‘quicunque clericorum ab episcopo suo ante tempus sentencie pro dubia suspicione discesserit, manifestam in eum manere censuram.’ Lex enim 85

63 enim] omitted Na 64 ipsis] omitted Ly Vg | eis] ipsis Ly Vg 67 probacionem] istam added Bb 68 pontifici] pontifice Ly Bb Vd 71 sint] sunt Ly | ecclesiastica] ecclesiastico An 73 est] ex Ly Vg | nullatenus] est added Ly Vg 75 non] omitted Ly Vg 76 divino] non added Ly Vgm 77 qui] aut Vd | cuiuscunque] quacunq[ue] Ly 78 tenetur] teneretur Ly 80 qui] quo Vd 83 Item...privatus] omitted An 84 deberet] debent Na 85 deberet] debent Na 87 discedere] descendere Bb recedere Di 88 quicunque] si quis Ly | clericorum] canonicorum An Fi Na Di canonicus Vd 89 suspicione] suppositione Fi | discesserit] discessit Bb Vc We decessit Vd | manifestam] manifesta An Bb | eum] Fb Ly: eo Vg Bb An Fi Na Vc We

81 Extra...Nisi] X, I, 9, 10, col. 107 | et...translacionem] X, I, 9, 10, col. 112
85–91 ponitur...relinqui] c. 1, C. 8, q. 4, col. 599

90 ecclesiastica pontificem ab aliis accusatum priusquam sub luce obiecta
constiterint exigit non relinqui”. Ex quibus verbis datur intelligi quod ante
tempus sentencie non est ab obediencia episcopi heretici recedendum, et per
consequens non est iure divino episcopatu privatus.

95 **Magister:** Ad evidenciam prime obieccionis tue, que fundatur in hoc quod
pro nullo crimine potest episcopus renunciare episcopatu sine licencia pape,
dicitur esse sciendum quod, sicut recitat glossa in capitulo preallegato (Extra,
De renunciacione, cap. *Nisi*), de hoc sunt opiniones contrarii, quibusdam
dicentibus “quod nullus criminosus, nullus irregularis potest renunciare sine
100 licencia pape... eciam si... titulum non habeat ut simoniacus, et intrusus”, et
secundum istos videtur quod episcopus factus hereticus non potest renunciare
sine licencia pape. Alii dicunt quod quidam renunciare possunt sine licencia
pape. Unde “dicunt quod simoniacus et intrusus non habent titulum sed fures et
invasores sunt, 1 q. 1 cap. *Ordinaciones*, et ideo quando plus rem tenent, tanto
plus peccant, et fur semper est in mora”. “Unde dicunt” isti “quod renunciare...
105 tenentur canonis auctoritate, 1. q. 1 cap. *Si quis neque*,” eciam absque licencia
pape, sed “in aliis qui titulum habent secus est: ibi enim necessaria est licencia
pape”. Patet ergo quod de petenda cedendi licencia sunt opiniones diverse.

Hoc viso, dicitur distinguendo, ut videtur, concordando cum glossa que
opinionem recitat supradictas. Quia episcopus criminosus aut habet titulum
110 secundum veritatem, vel hominum opinionem (sicut simoniacus, saltem non
notorius sed occultus, vel non notorius hereticus), aut non habet titulum neque
secundum veritatem neque secundum opinionem hominum (sicut publice
intrusus). In secundo casu, videtur quod talis, cum habet conscienciam et
propositum renunciandi, statim renunciare debet, nec videtur quod unquam
115 teneatur petere cedendi licenciam. Si autem criminosus habet titulum secundum
veritatem, nullo modo potest cedere absque licencia petita et optenta. Si autem
habet titulum non secundum veritatem sed secundum opinionem hominum, ab

90 luce] Ly Vg Bb: An Na Vc We lite Fi 91 constiterint] Fb Ly: constituerit Vg Bb An Fi Na Vc
We Vd | relinqui] Bb We: reliqui Ly Vg An Fi Na Vc relinquam Vd 98 irregularis] regularis Di
99 eciam] et An Vc 102 habent] habet An 103 1] pl' Vd | rem] Gl: omitted Ww 104 et] Gl:
quia Ww | dicunt] quod added Ly Vg Bb We | quod] Gl Na Vc: omitted Ly Vg Bb An Fi We
105 nequeeciam] omitted Vd 106 aliis] illis Ly | habent] habet An | enim] Gl: omitted Ww
108 viso] omitted Bb | videtur] habetur An Fi Na Vd Di 110 vel] aut secundum Ly Vg
111 sed...notorius] omitted Vd | neque] omitted Vc 112 secundum¹] rei added Fi 113 talis]
Kn: statim added Ww 115 cedendi] cendendi Bb | habet] habeat Ly 117 non...sed] omitted Di

96–99 Extra...intrusus] Gloss to I, 9, 10, s.v. sed duntaxat, col. 233 103 1...Ordinaciones] c.
113, C. 1, q. 1, col. 402 102–104 Unde...mora] Gloss, *ibid.*, col. 234 105 1¹...nequeeciam] c.
70, C. 1, q. 1, col. 382 106s ...pape] Gloss, *ibid.*, col. 234

omni administracione et execucione officii statim cessare tenetur, et nichilominus in manu superioris, scilicet pape, renunciare debet, et ita debet quodammodo petere cedendi licenciam, vel verius quare non potest retinere officium explicare. Et hoc debet non quin sit dignitate privatus, sed quia debet satisfacere illis qui ipsum reputant verum titulum habuisse, presertim cum possit esse occultum quod non habuit titulum verum, et nullus debet diffamare seipsum. Quare, ne diffamet seipsum, debet petere cedendi licenciam, et auctoritate superioris renunciare sollempniter. Hiis glossa concordare videtur, que ait: “licet titulum non habeat simoniacus, tamen videtur habere titulum, cum per eleccionem habuerit ecclesiam, quoad communem opinionem habet titulum, cum occulta fuerit simonia. Unde saltem propter hoc tenetur licenciam petere, et causa potest subesse, quia, si bene administraverit, papa de facile dispensabit cum eo”. Et post: “satis posset hic dici quod intrusus omnino debet cedere, quia nec quantum ad opinionem nec quantum ad veritatem titulum habet”. Ex hiis patet quod quandoque occupans dignitatem debet statim cedere, quandoque non debet statim cedere, publice scilicet renunciando, licet nonnunquam ante talem renunciacionem publicam cessare debeat ab omni administracione et officii execucione.

Per hoc ad tuam obieccionem taliter respondetur, quod interdum episcopus iure divino episcopatu privatus, licet statim debeat cessare ab administracione officii, potest tamen et debet publice ex causa petere cedendi licenciam ab inferiori iure divino, non quia non est privatus iure divino, sed ex alia racionabili causa. Sic est de episcopo pravitatem hereticam incurrente, quia debet petere licenciam cedendi, non quia non sit de iure divino privatus, sed quia ante perfidiam heresis habuit verum titulum, et post habuit secundum opinionem hominum. Et ideo debet statim cessare ab omni administracione et execucione episcopalis officii, sed non debet statim publice et sollempniter renunciare, presertim si est occultus hereticus, ne prodat et diffamet seipsum, sed debet a

119 debet²] *omitted* Ly Vg **120** verius] renunciare *added* Ly Vgm **121** explicare] explicite allegando Ly explicite (allegando *added* Vgm) Vg **123** habuit] habet Vd **126** cum] enim *added* Ly Vgb **127** habuerit] Gl An Vc: habuit Ly Vg Bb An Fi Na | habet titulum] habuerit Vd **128** cum] Gl: si Ww **129** causa] tamen Vc | subesse] *omitted* Bb **130** cum] *omitted* Bb | Et] paulo *added* Di | satis] sed Bb An Fi Na Vc We *gap* Vg | post...satis] per hoc Ly | hic] Gl: *omitted* Ww | quia] quod Fi **131** ad²] *omitted* An We | veritatem] veritate An **132** occupans] culpas Di | dignitatem] dignitate An **133** nonnunquam] nunquam Ly Vg Di **134** publicam] *omitted* Ly Vg | debeat] debet Ly Vg Na **137** iure] quare Bb | episcopatu] est Di | debeat] debet Ly Vg **138** ab inferiori] a superiori Ly Vg **139** non est] *omitted* Bb **141** de] *omitted* Vc We **142** post] opus Bb **144** episcopalis] papalis Vd

125–131 glossa...habet] Gloss, *ibid.*, col. 234

papa petere licenciam renunciandi, ut sic auctoritate pape publice et sollempniter renunciaret, ne credatur quod renunciaret propter hereticam pravitatem.

Discipulus: Per hanc rationem non deberet cessare ab executione episcopali officii, quia sic proderet et diffamaret seipsum.

150 **Magister:** Dicitur quod absque diffamacione suiipsius de heretica pravitate potest cessare ab executione episcopalis officii, et ideo debet cessare, quia sibi non licet, quantumcunque sit penitens, exequi officium episcopale, ex quo fuit hereticus et per superiorem vel potestatem habentem est minime restitutus. Sed petere licenciam renunciandi vel renunciare in manu pape licet sibi
155 quantumcunque fuerit heretica pravitate fedatus, et ideo hoc debet facere, tum propter statutum ecclesie, tum propter scandala evitanda.

Ad secundam obieccionem, dicitur quod quicumque scit episcopum suum esse hereticum, ipsum debet non episcopum reputare, et sibi minime obedire, sicut notat glossa 2 q. 7 cap. *Sacerdotes*, et glossa 24 q. 1 § 1, que ait: “si scirem prelatum meum esse hereticum, quia novam fingit, nec tamen predicaret, si me excommunicaret, celebrarem in occulto”. Ex quibus verbis clare patet quod episcopo heretico non debet sciens ipsum esse hereticum obedire, sed licet ab ipso discedere, quia iam sententia legis divine et eciam constitutionis ecclesie est dampnatus. Nec huic obviat canon Symachi pape, si quis subtiliter eius verba
160 inspexerit. Nam, sicut expresse patet, ipse loquitur de illis qui pro dubia suspicione ab episcopo accusato antequam obiecta constituerint presumunt recedere, quod est minime faciendum. Quia quantumcunque episcopus aliquis fuerit effectus hereticus, nullus subditus eius pro dubia suspicione debet ab eo recedere ante tempus sentencie. Secus est de illo qui non dubitat, sed scit,
165 episcopum suum pravitatem hereticam incidisse.

Discipulus: Dic quomodo ad terciam rationem responderetur.

146 pape] omitted Vd 147 renunciat] renunciaret Ly 148 Per] propter Ly | deberet] Ly Bb We: debet Vc debent Vg An Fi Na 149 quia] si added Ly | proderet] procederet Ly | et] omitted Ly 150 de...officii] omitted An 151 et...cessare] omitted Di 155 hoc] omitted Bb 156 statutum] statum Bb | evitanda] vitanda Vc 157 obieccionem] tuam added Di | scit] sit Vg (scit Vgm) We 158 esse] omitted Bb 159 Sacerdotes] sacerdos Vg | §] Vg Bb Vc We: cap. 1 Ly si An Fi Na Vd Di | que] qui Vd 160 novam] heresim added Ww 161 celebrarem] celebrare An Fi | in occulto] Gl Ly Vg: omitted Bb An Fi Na Vc We sed non in aperto added Ly | clare] claret Vd | patet] apparet Ly Vg omitted Vd 163 quia] quare Ly Vg 164 Nec] sic An sicut Na quia Di | obviat] obstat Vc | eius] ipsius Vd 165 illis] illo Vd 166 constituerint] constiterint Ly Vg Vc Vd 168 nullus subditus] omitted Vd (added Vdm) | pro] omitted Ly Vg 169 scit] sit We 170 suum] in added Ly Vc We | pravitatem hereticam] pravitate heretica Vc | incidisse] incurrisse Vd

159 glossa¹...Sacerdotes] Gloss to c. 8, C. 2, q. 7, s.v. agant, col. 686 159–161 glossa²...occulto] Gloss to Gratian ante cap. 1, C. 24, q. 1, s.v. qui vero, col. 1382

Magister: Ad terciam respondetur quod secus est de prelacione ecclesiastica et seculari. Nam prelacio ecclesiastica introducta est a iure divino, quia ex ordinacione divina est quod unus fidelis aliis fidelibus in spiritualibus preest. Prelacio vero secularis introducta est a iure humano, quia ex ordinacione humana est quod unus in temporalibus aliis preest. Et ideo, quia distinctio debet esse inter fideles et infideles quoad spiritualia, nec in spiritualibus communicant vel concordant, sed dissentiunt. Possunt autem in temporalibus concordare. Ideo, licet principes seculares, quamvis efficiantur heretici, non sint iure divino principatu seculari privati, prelati autem ecclesiastici, si efficiantur heretici, iure divino ipso facto principatu ecclesiastico sunt privati.

Discipulus: Ista responsio tripliciter videtur deficere. Primo, quia aliquorum regum principatus secularis fuit a iure divino, et tamen, quamvis fuissent effecti heretici, non fuissent principatu seculari iure divino privati. Ergo non est hec causa quare principes ecclesiastici, si efficiantur heretici, iure divino sunt privati, quia eorum scilicet principatus est a iure divino.

Secundo, videtur quod etiam principes seculares, si efficiuntur heretici, iure divino suis principatibus sunt privati. Quia illi sunt iure divino privati dominio et principatu super fideles quibus ex precepto iuris divini fideles communicare non debent. Sed ex precepto iuris divini fideles infidelibus communicare non debent, teste Apostolo qui, sicut allegatum est prius, ait: “nolite iugum ducere cum infidelibus”. Ergo principes seculares, si efficiantur heretici, iure divino suis principatibus sunt privati.

Tercio, videtur quod propter hoc quod fideles et infideles quoad spiritualia dissentiunt et discordant, non est dicendum quod infideles quoad spiritualia fidelibus preesse non possint. Nam boni et mali quoad spiritualia dissentiunt et

172 terciam] rationem *added* Vd | respondetur] sic *added* Ly | ecclesiastica] heretica An Fi Na
 173 quia] *omitted* Bb | ex] *omitted* An 174 in] *omitted* An Fi Na | spiritualibus] spiritualiter
 Di | preest] preesse debet Ly Vg 175 quia...preest] *omitted* Ly Vg An 176 Et ideo] *omitted* An
 177 nec...spiritualibus] *omitted* Bb 179 quamvis] *omitted* Vd | efficiantur] efficiatur An | non]
omitted Bb | sint] sit de An *omitted* Bb sunt Di 180 autem] tamen Ly Vgb Vc We | ecclesiastici]
 ecclesie Ly Vg Vc 181 facto] *omitted* Vc 183 fuit] sumuntur Vd 184 fuissent] fuisset An
 185 quare] Ly Vg Bb Vc We: quia An Fi Na | principes] id est *added* An Fi Na 186 scilicet]
omitted Vc 187 videtur quod] *omitted* Bb We | etiam] etiam quod Ly Vg 188 dominio] *omitted*
 Ly Na 189 et] *omitted* Ly Vg | super fideles] suo Ly | ex] *omitted* Vg de An | fideles²] *omitted*
 Vd | communicare] excommunicare Di 190 debent] debet An | Sed...debent] *omitted* Na Di
 191 debent] *omitted* Vg An We | prius] *omitted* An 195 quod] infidelis *added* Vc infideles
added We | infideles] fidelibus Vc We 196 fidelibus] *omitted* Vc We | possint] potest Vc We
 possunt Vd

191s ...infidelibus] 2 Corinthians 6: 14

discordant, et tamen malus bonis quoad spiritualia preesse potest. Ergo, consimiliter, licet fideles et infideles quoad spiritualia dissenciant et discordent, tamen infidelis eciam quoad spiritualia fidelibus preesse valebit.

200 **Magister:** Ad primam istorum respondetur, quod non ideo prelati ecclesiastici, si efficiantur heretici, omni prelacione ecclesiastica sunt iure divino privati quia sint prelati a iure divino, sed quia prelacio ecclesiastica a iure divino solummodo sumpsit originem, nec humanitus est inventa, quamvis quod
205 aliqui sint prelati ecclesiastici habeant ex iure humano (quod enim unus sit episcopus et non alius est ex voluntate humana eligencium et consencencium). Prelacio autem secularis est inventa humanitus, vel potuit humanitus ordinari, licet quidam fuerint principes seculares ex speciali ordinacione divina. Et ideo idem dicendum est de illis principibus secularibus qui ex ordinacione prefuerunt divina et de aliis regibus sive principibus qui ex ordinacione prefuerunt humana,
210 quia non aliud ius vel aliam prelacionem habuerunt isti quam alii, licet consimile ius vel prelacionem habuerint ab alio isti quam alii. Prelati autem ecclesiastici aliud ius et aliam prelacionem habent quam principes seculares, quia prelacionem habent inventam divinitus, quam infideles super fideles habere non debent. Et causa apparencior assignatur, quia fideles et infideles in
215 spiritualibus, que respicit prelacio ecclesiastica, non communicant sed discordant. Et ideo, sicut infideles nolunt in ritibus suis doceri et regi ab aliquo ritus contrarii, ita non debent fideles quoad spiritualia et ritus religionis sue aliquo modo infideli subesse.

220 Ad secundam tuam instanciam respondetur quod principes seculares infideles, sive nunquam fidem susceperint, sive fidem susceptam reliquerint, vel pertinaciter contra fidem erraverint, non sunt suis principatibus iure divino privati, nec regulariter ex precepto iuris divini fideles eos vitare tenentur, quia in

197 malus] mali Ly | potest] possunt Ly | Ergo] *omitted* Bb 198 discordent] discordant Bb Vd
199 infidelis] infideles Ly Vg | eciam] *omitted* Ly Vg Bb | valebit] valebunt Ly Vg Di
200 istorum] *omitted* Ly Vg 201 si efficiantur] cum efficiuntur Ly 202 sint] sunt Bb An Fi Na
Vd 203 solummodo] solum Vd | quod] *omitted* Vd 204 ecclesiastici] qui *added* Vd | ex] a
Ly | enim] videlicet Vd 205 ex] a Ly | inventa...205 consencencium] adinventam quamvis ita sit
quod aliqui prelati ecclesiastici habeant quod scilicet unus sit episcopus ex humano iure et non alius
ex voluntate humana consencencium et eligencium Di 206 humanitus¹] *omitted* Ly Vg
208 prefuerunt] presunt An 209 divina] sicut *added* Ly 210 quia] qui Ly Vg | isti] *omitted* Ly
Vg | quam alii] *omitted* Ly Vg An quam illi Vc We 211 habuerint] habuerunt Ly Vgb | alii] illi
Vc We 212 seculares] seculares An 214 debent] debet An 215 ecclesiastica] ecclesiastico An
216 nolunt] volunt Fi | regi] *omitted* Bb 217 non] nec Vc We 218 aliquo modo] aliquo modo]
alicui Vd 219 secundam...instanciam] aliam (terciam Vg) obieccionem Ly Vg 220 susceperint]
susceperit An | reliquerint] relinquerint An Vg (reliquerint Vgb) Vd 221 sunt] sint Ly | suis]
omitted Ly

temporalibus eos vitare non necessario astringuntur regulariter ex iure divino (licet ex iure divino aliqui infideles fuerint specialiter devitandi), sed in spiritualibus et in hiis que contra religionem faciunt christianam eos vitare tenentur. Quod enim infideles ex iure divino non sunt in omnibus evitandi, aperte insinuat Paulus Apostolus cum dicit prima Corinth. 7: “si quis frater uxorem habet infidelem et hec consentit habitare cum illo, non dimittat illam, et si qua mulier habet virum infidelem et hic consentit habitare cum illa non dimittat virum”. Ex quibus verbis datur intelligi quod licet fidelibus communicare infidelibus, quod etiam in plerisque locis epistolarum suarum innuit manifeste, precipiens fidelibus dominis etiam infidelibus obedire. Verumptamen, in hiis que erant contra legem divinam, nec eis communicare nec eis obedire debebant, teste beato Augustino qui, ut habetur 11 q. 3 cap. *Imperatores*, ait: “Iulianus extitit imperator infidelis. Nonne extitit apostata, iniquus, idolatra. Milites christiani servierunt imperatori infideli. Ubi veniebatur ad causam Christi, non agnoscebant nisi illum, qui in celo erat. Quando volebat ut idola colerent, ut thurificarent, preponebant illi Deum. Quando autem dicebat, producite aciem, ite contra illam gentem, statim obtemperabant et distinguebant Deum eternum a domino temporali”. Ex quibus verbis colligitur quod infidelibus et hereticis in nova lege licebat fidelibus in temporalibus obedire, sed non in spiritualibus. Et ideo, quantum est ex iure divino, non sunt infideles et heretici regulariter devitandi.

Discipulus: Hoc videtur contradicere supradictis, et etiam beato Cypriano qui, ut allegasti in racione terciadecima, pro assercione ista ex iure divino accipit fundamentum quod infidelibus etiam in temporalibus non debent

223 necessario] omitted An | ex] precepto added An Fi Na Vd Di | iure divino] iuris divini Vd
 224 licet...divino] omitted Vg Bb added Vgm licet ex precepto iuris divini Vd | devitandi] evitandi Vg | sed] omitted Bb 226 ex...divino] omitted Di | sunt] sint Vc 227 Apostolus] omitted Ly Vg | cum] omitted Vd | prima] ad added Ly Vg Vd 228 habet] habeat Ly 230 verbis] omitted Ly | datur intelligi] habetur Vd | fidelibus] habitare et added Vd Di 231 communicare] cum added Ly Vd Di 232 dominis] et added Ly | etiam] et Vc Vd | dominis...infidelibus] omitted Bb 233 erant] essent Vd | communicare...eis] omitted Bb 234 cap Imperatores] Ly Vgm: omitted Vg Bb A Fi Na Vc We Vd iulianus Di 235 extitit¹] omitted Vd | Nonne] nonno Na 236 iniquus] et added Ww | veniebatur] Fb We: inveniebatur Ly Vg Bb An Fi Na Vc Di 237 volebat] ve^{bas} An volebant Na 238 ut¹...preponebant] omitted An | ut²] Fb: et Ww | illi] omitted Vc 239 ite] item An | statim] ei added Vd | distinguebant] distinguebat An Fi 241 et] etiam Ly Vg Na 242 est] omitted Vg | et] etiam Bb Na Vc We 243 heretici] enim omitted Ly Vg Bb Fi Vc We | regulariter] irregulariter Bb Fi irrevocabiler Vd Di | devitandi] et per hoc patet responsio ad obieccionem terciam added Ly 245 in] omitted Ly | terciadecima] 11^a An 246 accipit] accipit Vd | fundamentum] fundamenta Vg | in] omitted We | debent] debeant Vc

227–230 prima...virum] 1 Corinthians 7: 12-13 234–240 ut...temporali] c.98, C.11, q. 3, col. 671

communicare fideles, cum probat quod cum infidelibus non terrestres cibis nec
 250 secularis potus debet esse communis, per hoc quod, ut legitur in libro Regum,
 propheta qui iuit ad exprobandum Ieroboam prohibitus fuit a Deo comedere
 panem et bibere vinum in loco illo.

Magister: Respondetur ad hoc quod hoc fuit speciale in exprobacionem et
 aggravacionem ac detestacionem peccati Ieroboam, qui apostatavit a fide et
 alios apostatare fecit. Ex hoc tamen exemplo accepit Cyprianus argumentum
 255 quod hereticis cupientibus alios ad suam trahere pravitatem, cum commode
 vitari possunt, eis nullatenus communicare debemus. Ita quod hoc regulare est
 quod infidelibus quibuscumque, absque causa rationabili et quasi urgente, ex
 precepto iuris divini communionem negare non debemus et tenemur. Hoc autem
 generale est, quod eis in spiritualibus et in hiis que religione christiane sunt
 propria, neque obedire neque subesse valemus, nisi preceptis legis divine
 260 contraire velimus.

Discipulus: Explana quomodo ad alias rationes respondetur.

Magister: Ad quartam rationem patet responsio per predicta, quia non est
 extra legem divinam hereticos et alios infideles fidelibus in temporalibus
 265 presidere, et ideo Joseph et Daniel et alii catholici et fideles, tam in novo
 testamento quam sub veteri constituti, absque transgressione legis divine
 infidelibus in temporalibus deservierunt.

Ad quintam dicitur quod hac non est generaliter vera: ‘ad quem spectat
 institutio alicuius ad eundem spectat destitutio eiusdem’. Nam metropolitanus
 potest confirmare, consecrare, et constituere electum in episcopum, et tamen
 270 eundem destituere minime valet. Et esto quod hec esset vera generaliter, hec

247 cum¹] omitted Bb | non] nec Ly Vc We 248 ut] omitted Ly Vg 249 Deo] domino
 Vg | comedere] convenire An 250 vinum] aquam Di 251 Respondetur] omitted Ly Vg | hoc¹]
 dicitur added Ly Vg 252 apostatavit] apostavit An 253 alios] 9os An | accepit] accipit Ly Vc
 beatus added Vd 254 cum] si Ly Vgm Di 255 vitari] vitare Ly Vg | eis] omitted Ly
 Vg | debemus] Et added Ly Vg | hoc] omitted Vg (added Vgm) | regulare] Ly Vg An Na We:
 irregulare Vgm Bb Fi Vc 256 causa] caui An | quasi] necessitate Ly Vg 257 divini] divinum
 An | communionem] communione Vg An | non] Ly Vg: omitted Bb An Fi Na Vc We Vd
 Di | debemus] omitted Vc We | et] Vg Bb An Fi Na: nec Ly Vgb omitted Vc We | tenemur]
 tenentur An 259 divine] omitted Bb 261 respondetur] respondes Bb 262 rationem]
 respondetur et added Di | per] omitted Vg (added Vgb) | quia] quod Ly Vg 263 extra] contra Ly
 Vgm (Vg: extra) Di | fidelibus] omitted Vg (added Vgm) 264 et¹] omitted Ly Vg Vc | catholici]
 catholice An | in] sub Vc We Vd 265 sub] in Ly 266 in temporalibus] omitted
 Bb | deservierunt] servierunt Ly Vg Bb Vc Di 267 quintam] rationem added Ly | hac] hoc Ly Vg
 hec Vc We Vd | vera] verum Ly Vg 269 constituere] restituere Vc instituere We | electum]
 clericum Ly Vg eleccionem We 270 eundem] omitted Vd | hec²] adhuc Vd

tamen est omnino falsa: ‘ad illum solum pertinet destitutio alicuius ad quem institutio spectat eiusdem’. Quia institutio sacerdotis spectat ad episcopum, et tamen superior episcopo potest destituere ipsum. Ita, esto quod eligentes papam possent destituere ipsum, ex hoc non sequitur quod non potest destitui a iure divino, quod est super omne ius humanum et omnium eligentium potestatem. 275

Ad sextam dicitur quod ecclesia universalis regitur a Spiritu Sancto, et ideo ecclesia universalis nunquam deficiet in hiis que sunt necessaria ad salutem, licet in aliis deficere possit pariter et errare. Et ideo, si papa esset occultus hereticus, et per consequens papatu privatus (et ideo illa que iurisdictionis sunt exercere non posset, quamvis posset facere ea que ordinis sunt), Deus ecclesie 280 provideret, vel revelando ecclesie perfidiam pape, et quod non valuerunt quantum ad ea que iurisdictionis sunt illa que fecit, vel preservando aliquos episcopos, vel per alium modum sibi possibilem, licet nobis ignotum. Et ideo nullus ordo ecclesiasticus necessarius ad salutem ecclesie universalis confunderetur, licet multa sine quibus potest esse salus possent esse confusa. 285 Preservaret enim Deus ne confunderentur illa que universali ecclesie sunt necessaria ad salutem. Unde ista ratio concludit equaliter quod mulier non potest putari papa et haberi pro papa et quod paganus et infidelis (reputatus tamen christianus fidelis) non potest haberi pro papa, sicut quod papa hereticus et iure divino papatu privatus non potest haberi pro papa. 290

Quia, si mulier vel paganus infidelis haberetur pro papa, et de facto consecraret episcopos, et ordinaret, et christianos ad dignitates ecclesiasticas promoveret, non minus confunderetur ecclesiastica hierarchia quam si papa hereticus, iure divino papatu privatus, putaretur papa, et papale officium in omnibus exerceret. Imo magis confunderetur ecclesiastica hierarchia quam si 295 hereticus, iure divino papatu privatus, putaretur a catholicis esse papa. Licet, ordinando de facto et consecrando nulli tribueret executionem officii, verumtamen ordinem conferret dummodo servaret formam ecclesie. Mulier

271 solum] *omitted* Ly 275 super] supra Vc We | potestatem] ponentem Bb Et *added* An
 277 deficiet] *defi*^{cc} An deficeret Vd 278 in] et An 280 posset¹] potest Vg | posset²] potest Vg
 282 ea] illa We Vd | preservando] consecrando Ly Vgm | aliquos] alios Ly Vg Vc Vd Di veros
added We 283 per] *omitted* An 284 ecclesiasticus] *ecca*^{co} An | necessarius] *omitted* Nc
 285 confunderetur] confundaretur Bb An Na | possent] posset An Na 286 enim] *omitted* Vg
 (*added* Vgb) 287 ratio] *omitted* Vg (*added* Vgb) Bb An Fi Na Di 288 et¹...papa] *omitted*
 Bb | reputatus] reputatur Na 289 tamen] tum Vd | christianus] et *added* Vc We | sicut...papa²]
omitted Ly 292 et²] *omitted* Ly Vg aut Bb Fi Vd | christianos] ecclesiasticos *added* Na | ad] et Ly
 293 hierarchia] We: ierarchia Ly Vg Bb Fi Vc gerarchia An Na 294 papa...296 putaretur]
omitted Vd Di 295 confunderetur] confundaretur Bb Fi Na | hierarchia] hierarchia ierarchia Ly
 Vg An Na 297 officii] *effici*ⁱⁱ An 298 formam] ordinem Ly *omitted* An

300 autem, aut paganus vel iudeus qui nunquam fuit christianus, nec execucionem
 nec aliquem ordinem verum conferret, licet servaret formam ecclesie. Cum ergo
 constet quod aliquando mulier a cunctis catholicis putabatur papa (et eadem
 ratione aliquis paganus vel iudeus retinens in corde infidelitatis perfidum
 305 posset putari christianus et in papam assumi), non est incredibile quod aliquando
 hereticus habeatur pro papa, licet verus papa non sit, eo quod iure divino est
 papatu privatus. Sic vero constat quod maior difficultas est si mulier habeatur
 pro papa quam si papa fiat hereticus, licet iure divino ipso facto sit papatu
 privatus.

Ad ultimam rationem respondetur quod, licet in Sacra Scriptura de
 privacione officii et beneficii sub hiis verbis nullatenus mencio habeatur, sub
 310 aliis tamen verbis de hac pena mencio in Divinis Scripturis habetur. Quia ex hoc
 ipso quod papa hereticus non est sequendus, sed vitandus, et ex hoc quod non
 est ei in spiritualibus communicandum, habetur quod papa hereticus officio et
 beneficio est privatus, quia papa verus qui non est privatus officio et beneficio
 315 est sequendus, et est ei non solum in temporalibus sed eciam in spiritualibus
 communicandum, et est obediendum eidem. Constat autem per Scripturam
 Sacram quod papa hereticus, quam cito scitur esse hereticus, non est sequendus,
 nec est ei in spiritualibus communicandum. Ergo per Scripturam Sacram officio
 et beneficio est privatus.

CAPITULUM 71

Discipulus: Allegasti multa ad probandam et defendendam assercionem que
 dicit quod papa, hereticus factus, est iure divino papatu privatus. Nunc autem
 peto ut referas quam potestatem, secundum literatos, habet ecclesia super papam
 5 labem hereticam incurrentem.

---

299 aut] ac Ly | vel] aut Vc We 300 servaret] conservaret Na 301 constet] constat Ly
 Vg | cunctis] omitted Ly Vg 303 posset] potest Vg | quod] quin Ly Vg 305 Sic...307 privatus]
 omitted Vf | vero] ergo Vd 306 licet] sed Ly omitted Bb | ipso facto] ipse Ly 309 nullatenus]
 ultimis An 310 Quia] quare Ly 311 ipso] ipse Bb | papa] est added Vd | sed vitandus] omitted
 Vd 312 habetur] omitted Vg (added Vgm) hoc added Ly Vg 313 et beneficio] omitted Ly
 Vg | privatus¹...est²] omitted Na 314 est¹] non solum in temporalibus sed eciam in spiritualibus
 added Ly Vg | non...ei] omitted An | non solum] nedum Ly | eciam] et Ly 315 autem] autem]
 ergo Vg (autem Vgm) | per...317 Ergo] omitted An 316 quam cito] Vgb Na Vc We: quam cito
 Bb quando Ly Vg An Fi 1 71] 69 Ly Vg 2 probandam] probandum Ly Vd Di | defendendam]
 defendendum Ly Vd Di 3 factus] effectus Ly | est] de added Ly Vg | Nunc] non Bb | autem]
 autem] omitted Vd 4 quam...6 Magister] omitted An

300s Cum...papa] "Pope Joan": cf. Ockham, OQ 1.17.22-24

Magister: Circa interrogacionem illam opiniones reperiuntur contrarie. Quarum una est dicendum papam hereticum esse iure divino papatu privatum, qui tenent quod papa hereticus non maiori privilegio gaudet quam alius episcopus, si pravitate heretica fuerit maculatus, et ideo ecclesia universalis (et concilium generale, et quelibet persona catholica) eandem habet potestatem super papam hereticum quam super alium episcopum hereticum habere dinoscitur, et pro ista assercione arguitur sic. 10

Si papa, effectus hereticus, haberet privilegium speciale quod alii episcopi heretici minime habent, aut habet illud privilegium a iure divino, aut a iure humano. Non a iure divino, quia in tota Scriptura Divina non poterit reperiri quod inter papam hereticum et alium episcopum hereticum fiat distincio. Nec habet aliquod privilegium speciale a iure humano, quia etiam ius humanum inter papam hereticum et alium episcopum hereticum non distinguit. Nullo ergo privilegio gaudet papa hereticus speciali. 15

Discipulus: Dicitur forte quod ex recto dictamine rationis papa hereticus gaudet privilegio speciali, quia, sicut secundum rectam rationem nobiles minus puniuntur quam ignobiles (24 q. 1 cap. *Qui contra*), ita videtur quod secundum rectam rationem minus sunt puniendi maiores in ecclesia quam minores. Cum ergo papa in ecclesia sit maximus, videtur quod secundum rectam rationem minus puniendus est, si efficiatur hereticus, quam alius episcopus hereticus inferior. Et ita gaudet aliquo privilegio speciali. 20 25

Magister: Nonnullis apparet quod ratio tua non concludit propositum, sed magis oppositum. Nam crimini graviori maior debetur vindicta, Extra, *De hereticis*, cap. *Excommunicamus*, ubi sic scribitur: “in quo maior est culpa, gravior exerceatur vindicta”. Sed labes heretica gravior est in papa quam in alio inferiori episcopo. Ergo secundum rectam rationem gravior puniri debet. Quia, 30

6 illam] tuam Vc We Vd Di 7 esse] omitted Vd | papatu] papatui Bb 8 tenent] tenet Vg tuum An | maiori] maior We 9 et¹] omitted Bb | ideo] nec added Ly | ecclesia universalis] esset An | et²] nec Ly 10 eandem] omitted Vc 11 super¹] sicut An 13 speciale] spo⁶ An | alii] omitted Vc 14 minime] non Vd omitted Di 15 reperiri] inveniri Ly Vg reparari Bb 16 et] inter added Di | alium episcopum] episcopum et alium Ly | distincio] destincio An | Nec] fiet An 20 Dicitur] diceretur Ly Vg Bb Di 21 speciali] papali Na 22 ignobiles] innobiles Ly Vg | quod] omitted Vc Di 23 rationem] quod added Vc | sunt...25 minus] omitted Di 25 si...hereticus] omitted Di | efficiatur] efficitur Bb officiatu An 26 inferior] omitted Di 27 sed...oppositum] omitted Di 28 crimini graviori] maiori Di | maior] maiori Bb An Na We | debetur] pena seu added Di 29 Excommunicamus] vindicamus Vd Di 30 gravior¹] Fb: maior Ww

22 24...contra] c. 32, C. 24, q. 1, col. 978 29s ubi...vindicta] X, V, 7, 13, col. 788

ut notat glossa 2 q. 5 cap. *Presul*, papa, si peccat, quantum ad aliquid “deterioris condicionis” est, “quia ipse sine comparacione aliorum creatus est maior et ideo sine spe venie condemnandus est, ut diabolus”.

35 Ad racionem ergo tuam respondetur quod quantum ad aliquid est simile de nobili et ignobili et de papa heretico et alio episcopo heretico, et quantum ad aliquid est dissimile. Est enim simile quantum ad hoc, quod, sicut nonnulla peccata graviora sunt in nobili quam in ignobili, ita perfidia heresis gravior est in illo qui fuit papa quam in alio episcopo, et ideo, sicut nobilis quantum ad
40 aliquam penam gravius punitur quam ignobilis (ut notat glossa super preallegatum capitulum *Qui contra pacem*), sic papa hereticus gravius est puniendus quam alius episcopus hereticus. Est autem ad hoc dissimile, quod nobilis per peccatum suum nobilitatem nequaquam amittit, sed retinet, et ideo aliqua pena minus punitur quam ignobilis. Nec mirum, quia, si pena aliqua
45 speciali, puta verberibus vel consimili, puniretur sicut ignobilis, alii innocentes de genere suo vituperandi forent. Sed papa, si fiat hereticus, dignitatem papalem non retinet sed amittit, et ideo propter dignitatem quam non retinet non debet minui pena, et ideo similiter gravius puniendus est papa hereticus quam alius episcopus hereticus, nec aliquo gaudet privilegio speciali.

CAPITULUM 72

Discipulus: Dixisti circa interrogacionem meam esse opiniones contrarias. Recitasti autem unam, dic ergo aliam.

5 **Magister:** Alia est opinio dicencium quod papa hereticus non est iure divino papatu privatus, qui tenent quod nullus super papam optinet potestatem, nisi ecclesia universalis vel concilium generale. Ecclesia autem universalis, si

32 5] Ly Vg: 4 Bb An Fi Na Vc We Vd Di | si peccat] *omitted* Ly ut spectat Vgb
33 comparacione] cooperacione Ly | maior] Fb: *omitted* Ww 34 venie] Fb Ly: *omitted* Vg Bb An
Fi Na Vc We Vd Di 36 et¹...heretico²] *omitted* Di | ignobili] innobili Ly | et³] de *added* Bb An
Fi Na 38 sunt] *omitted* Bb | in²] Ly Vg Vc: *omitted* Bb An Fi Na We | ignobili] innobili Ly Vg
39 in²] ab Bb aliquo *added* Ly Vg 40 ignobilis] innobilis Ly 41 capitulum] ca^o Vd 42 autem]
quantum *added* Vd | quod] quia Ly Vg 43 nequaquam] non Ly Vgb (Vg: nequaquam) *omitted*
Di | retinet] sed *added* Na 44 ignobilis] innobilis Ly | Nec mirum] nimirum Ly 45 ignobilis]
innobilis Ly 46 vituperandi] vituperari Bb vituperati Vc We Vd Di | dignitatem] suam *added* Di
47 quam] quod An We | non³] *omitted* Ly 48 similiter] simpliciter Bb Vc We 49 gaudet]
gaudere debet Vd 1 72] 70 Ly 78 Vg 3 autem] Bb We: *omitted* Ly Vg ergo Fi An Na Vc Vd
5 papam] hereticum *added* Vc We 6 Ecclesia...generale] *omitted* Di | autem] enim Vd

32–34 ut...diabolus] Gloss to c.2, C. 2, q. 4, s.v. *presul*, col. 653 40s ut...pacem] Gloss to c. 32,
C. 24, q. 1, s.v. *ignobiles*, col. 1400

conveniret in unum, et eciam concilium generale, habet potestatem deponendi papam et sibi penas alias infligendi. Alie autem congregaciones et persone, antequam papa hereticus per universalem ecclesiam aut concilium generale fuerit papatu privatus, super papam hereticum nullam optinent potestatem. Sed postquam fuerit depositus, iurisdictioni inferioris summo pontifice, sicut ceteri heretici, est subiectus, nisi ecclesia universalis vel concilium generale post deponicionem ulteriorem punicionem pape heretici sibi specialiter reservaret. 10

Discipulus: Michi videtur quod tenentes istam opinionem tria probare deberent. Quorum primum est quod papa hereticus non est iure divino papatu privatus. Secundum est quod ecclesia universalis, et eciam concilium generale, habet potestatem papam hereticum deponendi. Tercium est quod nulla congregacio vel persona inferior ecclesia universali et concilio generali potestatem habet papam hereticum deponendi. Si enim ista essent vera, cetera essent plana. De primo autem tractatum est supra, ubi adducte sunt rationes ad probandum quod papa hereticus non est iure divino papatu privatus. Ideo pro secundo, ad probandum scilicet quod ecclesia universalis, et eciam concilium generale, habet potestatem papam hereticum deponendi, aliquas rationes excogita. 15 20

Magister: Ad satisfaciendum petitioni tue oportet dua probare, quorum primum est quod ecclesia universalis habet potestatem deponendi papam hereticum. Secundum est quod concilium generale talem optinet potestatem. Primum autem probatur primo sic. Illa congregacio que potestatem habet super papam de heresi mendaciter diffamatum, multo magis potestatem habet super papam de heresi irretitum. Sed ecclesia universalis habet potestatem, scilicet, inquirendi de papa super crimine heresis diffamato, licet mendaciter, ut probatum est supra in hoc sexto, capitulo undecimo. Ergo, multo magis, universalis ecclesia habet potestatem deponendi papam de heretica pravitate convictum. 25 30

---

7 eciam] eciam] in An | generale] generalem Bb 8 congregaciones] congregacione Bb
 10 optinent] optn An 11 iurisdictioni] eciam added Vc We | inferioris] inferiorum Ly Vg
 13 ulteriorem] ulteriore An omitted Vd | heretici] heresi Ly 14 opinionem] omitted Bb
 15 deberent] debent Vc 16 est] omitted Ly 17 habet] habeat Ly 19 habet] supra added Ly
 super added Vg | deponendi] deponendum Ly Vg 21 pro] de Fi Na Vc We 22 eciam] omitted
 Ly Vg 23 aliquas] alias Ly Vg 26 papam] Ly Vg Vc We: omitted Bb An Fi Na 27 Secundum]
 secundo Vg | est] omitted Ly Vg 30 de] veraciter Ly Vgm (Vg: de) | heresi] veraciter added We
 31 papa super] de Ly Vg | diffamato] diffam^o An diffamatum Fi | licet] omitted Bb 32 hoc] libro
 Vd | undecimo] 2 Ly 33 habet] omitted Bb

---

20 tractatum...supra] 1 Dial. 6.69 31s ut...undecimo] 1 Dial. 6.11

35 **Discipulus:** Cerno quod rationes ille cap. undecimo huius sexti adducte magis concludunt de papa heretico quam papa super crimine heresis mendaciter diffamato. Ideo ad presens nolo pro hac assertione alias rationes audire. Quare transi ad secundum.

40 **Magister:** Secundum, scilicet quod concilium generale habet potestatem deponendi papam hereticum, sic probatur. Concilium generale est supra papam de heresi diffamatum, sicut ostensum est supra capitulo decimotercio. Ergo, multo forcius, habet potestatem papam vere hereticum deponendi.

45 **Discipulus:** Iste etiam allegaciones in illo capitulo adducte, sunt, ut arbitrator, forciores, que poterunt cogitari ad probandum quod concilium generale habet potestatem super papam hereticum, ideo accede ad tercium probandum, scilicet, quod nulla congregacio vel persona, ecclesia universali et concilio generali inferior, habet potestatem papam hereticum deponendi.

50 **Magister:** Hoc probatur primo sic. Inferior superiorem iudicare non potest (dis. 21 cap. *Inferior* et cap. *Denique* et cap. *Submittitur* et cap. *In tantum*). Sed papa, etiam hereticus, si non est iure divino papatu privatus, est superior omni congregacione inferiori, et universali ecclesia et concilio generali. Est etiam superior omni persona alia ecclesiastica. Ergo a nulla illarum poterit iudicari.

55 Secundo sic. Non minor auctoritas requiritur in iudicante papam hereticum quam in iudicante alium episcopum hereticum. Sed episcopus hereticus iudicari non potest ab aliqua persona vel congregacione inferiori se si non esset hereticus, quia episcopus hereticus non potest deponi ab aliquo sacerdote vel congregacione sue diocesis. Ergo nec papa potest deponi ab aliqua persona vel congregacione inferiori concilio generali.

---

35 Cerno] concerno Di | undecimo] 2 Ly | huius] libri added Vd 36 quam] de added Fi | papa²] omitted Bb 37 nolo] volo Vd 40 supra] sive An 42 papam] omitted Ly 43 Iste] secunde An Fi Na | etiam] omitted Vd | allegaciones] assertiones Ly Vg | illo] Ly Vgm Bb Vc We Vd.1. An Fi Na Di *scratched out* Vg 44 poterunt] potuerunt Ly 45 super] supra Fi | probandum scilicet] scilicet ad probandum Vd 46 persona] ecclesiastica added Ly | ecclesia] ^{ca} added Vgb 50 etiam] in An | papatu] omitted Vd 51 et¹] omitted Ly Vgb Vc We | Est...ecclesiastica] vel persona Di | etiam] omitted An 52 superior] inferior An | alia] omitted Vd 55 aliqua] alia An 56 aliquo sacerdote] aliqua persona Vd | vel] etiam An 58 generali] vel ecclesia universali added Di

---

41 sicut...decimotercio] 1 Dial. 6.13 49 dis...Inferior] c. 4, di. 21, col. 70 | et¹...Denique] *Ibid.*, col. 71 | et²...Submittitur] *Ibid.*, col. 72 | et³...tantum] *Ibid.*

Tercio sic. Sicut quod omnes tangit ab omnibus approbari debet, ita causa que omnes tangit ab omnibus tractari debet. Sed causa pape heretici omnes tangit christianos, ergo per omnes christianos vel per congregacionem que gerit vicem omnium christianorum, cuiusmodi est concilium generale, tractari debet, et per consequens nulla persona vel congregacio inferior concilio generali potest deponere papam hereticum. 60

CAPITULUM 73

Discipulus: Suntne plures opiniones circa interrogacionem meam quam tibi proposui.

Magister: Tercia est opinio quod non solum universalis ecclesia et concilium generale, sed diocesis Romana, et collegium cardinalium, et imperator, et eciam episcopus in cuius diocesi moraretur papa hereticus, posset eundem deponere. 5

Hec opinio, quantum ad Romanos, probatur per exemplum de Iohanne decimo secundo, quem privaverunt Romani papatu et alium elegerunt.

Quantum autem ad episcopum in cuius diocesi moraretur papa hereticus, probatur primo sic. Ex iure divino, ad quemlibet spectat episcopum suam diocesim de pravitate heretica expurgare. Ergo, quilibet hereticus trahens moram in episcopatu cuiuscunque episcopi iudicio illius episcopi est subiectus. Aliter enim non haberet episcopus potestatem suam diocesim de omni heretica pravitate purgandi. Ergo papa hereticus est subiectus iudicio episcopi in cuius diocesi commoratur. Ergo episcopus ille potest deponere papam hereticum. 10 15

Secundo sic. Episcopi vicini diocesi in qua papa hereticus moraretur haberent potestatem papam hereticum deponendi. Ergo, multo magis, episcopus in cuius diocesi moraretur papa hereticus, saltem cum vicinorum episcoporum consilio, haberet potestatem deponendi papam hereticum. Antecedens probatur 20

59 sic] *omitted* Vg | Sicut] *omitted* Ly 60 ab...tangit] *omitted* Bb | causa] casum Fi 61 omnes] *omitted* Vg | vel] et Ly An | per²] *omitted* Ly 62 omnium] *omitted* Vd 63 inferior...hereticum] que est inferior ecclesia universali aut concilio generali habet potestatem deponendi papam hereticum Di 1 73] 71 Ly Vg 4 opinio] oponio Bb dicencium *added* Di | quod] qn Bb | et] *omitted* Vg (*added* Vgb) 5 et¹] *omitted* Ly eciam *added* Vc We 6 moraretur] moratur Vd | papa] qo An 8 Romanos] raciones Bb An Fi We | de] domini Vc 9 decimo secundo] 22 Fi Na Vd Di 23 An | elegerunt] elegerint An eligerunt Fi 10 autem] *omitted* Vd | moraretur] moratur Vd | papa hereticus] *omitted* Ly Na 11 episcopum] *omitted* Vd 14 diocesim] diocese An | de] ab Vc 15 purgandi] purgare Vd 17 moraretur] moratur Vc 18 haberent] haberet Vc 19 moraretur] moratur Ly Vg Vc 20 papam hereticum] *omitted* An | probatur] patet Ly

59 quod...debet] *Liber Sextus*, V, 12, 5, reg. 29, col. 1122

per exemplum de episcopis tempore beati Marcellini qui, ut legitur dis. 21 cap. *Nunc autem*, et allegatum est supra, convenerunt ad inquirendum de beato Marcellino, qui idolatraverat, quem deposuissent si eum in perfidia heresis invenissent.

CAPITULUM 74

Discipulus: Si sunt plures opiniones circa interrogacionem meam propositam, enarra.

Magister: Est una opinio quod papa hereticus, nisi sponte renunciare voluerit, a quacunq[ue] congregacione vel persona deponi non potest. Fundamentum autem istius opinionis est hoc, quod inferior superiorem suum deponere non potest. Papa autem hereticus, cum non sit iure divino papatu privatus (secundum istam opinionem), est superior omni congregacione et persona christiana. Tota enim ecclesia Dei distincta a papa est inferior papa. Ergo tota ecclesia distincta a papa non potest deponere papam qui non est iure divino depositus.

Secundum fundamentum dicte opinionis est tale. Omnes subditi simul alicuius patriarche vel metropolitani non possunt deponere talem patriarcham vel metropolitanum hereticum, si non est a iure divino depositus. Ergo omnes subditi pape non possunt papam deponere hereticum si non est de iure divino depositus.

CAPITULUM 75

Discipulus: Prima istarum opinionum, scilicet, quod papa hereticus est iure divino papatu et omni ecclesiastica dignitate privatus, ut videtur, fortiter est fundata. Secunda eciam opinio, et tertia, colorate videntur. Quarta autem in preiudicium fidei orthodoxe et favorem pape heretici videtur inducta, quia, si papa hereticus non esset iure divino papatu privatus, nec ab aliqua congregacione vel persona deponi valeret, posset papa hereticus libere, absque

22 convenerunt] cum venerunt Ly 23 idolatraverat] idolatraveant An | quem] omnino added Vc We 24 invenissent] invenisset An 1 74] 72 Ly Vg 2 meam] omitted We 3 propositam] omitted Ly 5 persona] christiana added Vd | potest] debet Vc 6 autem] omitted Bb | quod] quia Ly Vg 7 sit] de added Ly 9 Dei] omitted Ly Vg Vc 12 dicte] predictae Vd | tale] istud Vd 14 a] de Ly omitted Vg | divino] Vc: omitted Ly Vg Bb An Fi Na We 15 divino] divine An omitted Bb | hereticum...depositus] omitted Vc We 16 depositus] ergo omnes subditi pape non possunt papam hereticum deponere added Vd 1 75] 73 Ly Vg 3 omni] omitted Ly 4 colorate] tollerari Ly colorato Bb colorata We collocata Vd 5 et] ad Ly Vgm 7 vel persona] omitted An Fi Na Vd Di | valeret] valeat An | papa] ipse Vd | libere] omitted Vg (added Vgm) liº An labem Vd

21s ut...autem] c. 7. di. 21, col. 71 22 et...supra] 1 Dial. 6.10

timore pene temporalis vel cohibicionis humane, fidem abnegare catholicam, et cogere christianos ad sectam sarracenorum, vel iudeorum, vel aliorum infidelium acceptandam, quod horrent audire catholici et fideles. Ideo, illa opinione quarta pro nunc dimissa, volo opiniones alias quantum ad aliquid pertractari. Videtur enim quod omnes ille in hoc conveniunt, quod, si hiis diebus aliquis papa efficeretur hereticus, ipso facto esset de iure papatu privatus. Unde et de hoc quid senciant literati non differas indicare. 10

Magister: Verum dicis quod tres opiniones predictae tenent pro firmo quod, si papa nunc hereticam incurreret pravitatem, esset de iure papatu et omni ecclesiastica dignitate privatus. Prima enim tenet quod esset iure divino papatu privatus. Secunda et tertia tenent quod esset iure humano privatus. Pro primo istorum argutum est multipliciter supra cap. 68. Secundum probatur sic. 15

Concilium generale habet potestatem deponendi et dampnandi papam hereticum, sicut probatum est supra. Ergo, si sententia vel dampnatio concilii generalis indistincte lata fuerit contra hereticos, est ad papam hereticum extendenda, quia ubi canon generalis concilii non distinguit, nec nos debemus distinguere. Sed omnes heretici, nullo excepto, sunt per generale concilium condemnati, teste generali concilio sub Innocencio Tercio celebrato, quod, ut habetur Extra, *De hereticis*, cap. *Excommunicamus*, ait: “excommunicamus itaque et anathematizamus omnem heresim, extollentem se adversus hanc sanctam, orthodoxam et catholicam fidem ,..., condemnantes hereticos universos, quibuscumque nominibus censeantur”. 20 25

Sententiam eiam huiusmodi condemnationis contra omnes hereticos indistincte tulit concilium Carthaginense quartum, quod, ut legitur 24 q. 3 cap. *Clericus*, ait: “clericus hereticorum aut schismaticorum tam convivium quam 30
8 cohibicionis] co (h) ercionis Ly Vgb We cohibicionis Vc | catholicam et] catholicum vel Na
10 quod horrent] cum errent Na | horrent] horrent Ly Vg We | illa] hac Na **11** quarta] omitted
 Na | aliquid] aliud Ly **12** si] in added Ly Vg **13** aliquis] quis Ly | hereticus] catholicus
 An | ipso...privatus] omitted Di **14** et] omitted Ly Vg **15** pro firmo] confirmo An **16** nunc]
 vere An Na | iure] divino added Bb An Fi Na Vd | et] eiam added Di **17** dignitate] et auctoritate
 added Vc We | esset] de added Vc We Vd | papatu] omitted Vc We **18** humano] humane An | Pro
 primo] primum Vd **19** argutum] argumentatum Ly Vgm **20** habet] licet An | et] vel
 An | papam] po^am An **21** vel] et Vc We | dampnatio] dampna⁹ An **23** quia] omitted Ly
 Vg | ubi] enim added Ly Vgm | distinguit] dissent^t An **25** quod] Vc We: qui Ly Vg Bb An Fi Na
 Vd **26** habetur] legitur Na **27** itaque] omitted Vd **28** sanctam] Fb: omitted Ww | et] omitted
 Vc We |] quam superius exposuimus Fb | condemnantes] dampnantes An **30** Sententiam]
 sententia An Fi Na Vc omitted Bb | condemnationis] omitted Ly dampnacionis Vc We **31** quod]
 qui An Fi Na Vc **32** clericus] quis Di | aut] ac Lg Vg a^d

21 sicut...supra] 1 Dial. 6.72 **26–29** Extra...censeantur] X, V, 7, 13, col. 787

31–34 ut...psallendum] c. 35, C. 24, q. 3, col. 999

sodalitates evitet, equaliter. Eorum conventicula non ecclesia, sed conciliabulia sunt appellanda. Cum eis neque orandum est, neque psallendum”.

35 Hiis etiam concordat concilium Martini pape, quod, ut habetur 1 q. 1 cap. *Non liceat*, ait: “non liceat clericis vel laicis ab hereticis eulogias accipere, quia maledicciones sunt magis quam benedicciones, neque liceat aut cum hereticis, aut schismaticis orare”.

40 Item, concilium Africanum, ut habetur Extra, *De hereticis*, cap. *Si quis*, ait: “si quis episcopus heredes instituerit extraneos a consanguinitate sua, vel hereticos, etiam consanguineos, aut paganos pertulerit, saltem post mortem ei anathema dicatur”.

45 Item, in eodem concilio, ut habetur eodem titulo cap. *In eos*, sic legitur: “in eos, qui catholici non sunt, etiam si consanguinei fuerint episcopi vel presbyteri nichil conferant”.

Item, in concilio Laudicensi, ut habetur 1 q. 1 cap. *Non oportet*, sic scribitur: “non oportet hereticorum benedicciones accipere, quoniam maledicciones magis sunt quam benedicciones”.

50 Ex quibus, aliisque quampluribus, colligitur quod in omnes hereticos indistincte per generalia concilia sentencie plures sunt prolatae. Ergo omnia illa concilia generalia et alia sunt ad papam hereticum extendenda. Quod glossa super preallegatum capitulum *Si quis episcopus* videtur asserere manifeste, dicens: “idem iuris est in paganis quod de hereticis, et idem est de omnibus qui catholici non sunt”. Cum ergo paganus non sit verus papa, nec hereticus est

---

33 sodalitates] Fb Ly Vg: societates Bb An Fi Vd | conciliabulia] Fb: concilia Ly An Na Vd Di conciliabilia Vg Bb conciliabula Vc We universalia added An Fi Na Vd Di **34** psallendum] Fb Ly Vg: spallendum Bb An Fi Na Vc We Vd **35** etiam] omitted Vd | quod] omitted Ly Vg | 1¹] 7 Ly Na Vc **36** laicis] omitted An | eulogias] eulogia Ly exlogias An Na cologias Fi collogias Vd collegias Di id est benedicciones added Ly **37** aut] Fb Ly Vg: omitted Bb An Fi Na Vc We Vd **38** aut] cum added Ly Vg **39** cap...quis] Kn: omitted Ww **40** heredes] hereticos Di **41** etiam] vel Ly Vg omitted An Na | pertulerit] Fb: pretulerit Ly Vg Bb Vc We pretulatur An pretulerat Fi Na Vd | ei] Fb: eius Ww **43** eodem titulo] 2 Ly Vg Fi Na in eadem di. Vc | legitur] loquitur Ly Vg **44** si] omitted An | episcopi] prelati added Ly Vgb gap Vg omitted Vd **46** Laudicensi ut] laoduensi Ly laodicensi Vg Bb An Fi Na Vc We leodiensi Vd | Laudicensi ut] omitted Bb **48** magis] potius Vd **51** Quod] etiam added Vd **52** capitulum] manifeste ostendit added Vd **53** in] Gl: de Ww | quod] Gl: et Ww | et] omitted Ly | idem²] ideo Bb | est²] omitted Ly **54** papa] et added Vd

35–38 ut...orare] c. 6, C. 1, q. 1, col. 382 **39–42** Extra...dicatur] X, V, 7, 5, col. 779

43–45 ut...conferant] X, V, 7, 6, col. 779 **46–48** Laudicensi ut...benedicciones] c. 66, C. 1, q. 1, col. 381 **53s** dicens...sunt] Gloss to X, V, 7, 5, s.v. paganos, col. 1671

verus papa, et ita papa hereticus est papatu privatus, et per consequens sententia divina vel humana lata est contra ipsum. 55

Secundo probatur eadem conclusio sic. Quicumque in heresim dampnatam labitur, eius dampnacione seipsum involvit (24 q. 1 cap. *Achacius*). Sed papa hereticus incidit in aliquam heresim per generale concilium dampnatam explicite vel implicite, quia omnis heresis est implicite vel explicite per generalia concilia dampnata. Ergo papa hereticus incidit in heresim iam dampnatam, ergo eius dampnacione involvitur, ergo per generalia concilia papa hereticus est dampnatus. 60

Discipulus: Secundum ista ad dampnandum papam hereticum non oporteret generale concilium convocari, quia ad dampnandum iam dampnatum non est necesse generale concilium convocari, ymmo nulla est congregacio convocanda, ex quo iam dampnatus est papa hereticus, cuius tamen oppositum videtur veritatem habere. Nam ad inquirendum de papa super crimine heresis diffamato, oportet aliquid concilium generale vel aliud convocari, exemplo illorum episcoporum qui ad inquirendum de beato Marcellino quondam idolatra convenerunt. Ergo eciam ad deponendum papam hereticum oportet concilium convocari. 70

Magister: Ad hoc respondetur quod papa hereticus, vel iure divino secundum primam opinionem, vel iure humano (concilii videlicet generalis) secundum alias opiniones, est dampnatus et papatu privatus, quia omni ecclesiastica dignitate est nudatus. Et ideo ad deponendum papam hereticum de iure non est necesse generale concilium vel aliud congregari. Oportet tamen in casu concilium convocari ad potenter pellendum papam hereticum de apostolica 75

---

55 papa²] omitted Vg 57 dampnatam] semel added Ly 58 labitur] et added Vd | involvit] includit An Na | 24] 4 Ly | 1] omitted Ly 59 aliquam] antiquam Ly | dampnatam] dampnatam Ly 60 implicite vel] omitted Ly 61 concilia] iam added Ly Vg | dampnata] dampnata Bb 62 ergo¹] si added Ly Vg | ergo²] omitted Ly gap Vg 64 dampnandum] probandum Vd | oportet] oportet Vg 65 dampnandum] dampnandum Vg heresim added Ly Vgm | dampnatum] Vc We: dampnatam Ly Vg Bb An Fi Na dampnata Vd 66 est] esset An | congregacio] facienda seu added Di 67 est] Ly Vg: omitted Bb An Fi Na Vc We 68 papa] heretico added Vc 69 aliquid] aliquod Vg Fi 70 episcoporum] omitted Ly Vg 73 respondetur] sic added Ly 74 concilii...generalis] per concilium videlicet generale Vd | videlicet] videt Bb We 75 dampnatus] dampnato An | privatus] et added Vd | quia] quod An Na We 76 est] omitted Vc We | deponendum] ponendum Bb | hereticum] Vc We: omitted Ly Vg Bb An Fi Na Vd 77 generale] omitted Ly Vg | vel aliud] Bb Vc We: omitted Ly Vg An Fi Na Vd | Oportet] oportet Vc We 78 convocari] congregari Vd

---

58 24...Achacius] c. 1. C. 24, q. 1, col. 966

80 sede, et ad ecclesiam Dei salubriter disponendam, vel ad audiendam causam et
 accusacionem pape heretici, et ad pronunciandum ipsum esse hereticum. Sicut
 eciam episcopi convenerunt ad inquirendum de beato Marcellino, non quia
 fuisset dampnatus si fuisset hereticus, sed quia volebant inquirere veritatem,
 quem, si invenissent esse hereticum, pronunciassent eum fuisse dampnatum.

85 **Discipulus:** Est aliquod exemplum de aliquo papa heretico qui, absque
 convocacione novi concilii generalis pro condemnatione eius, fuit ab ecclesia
 habitus pro dampnato.

90 **Magister:** Exemplum ponitur de Anastasio Secundo, quem quidam clerici
 Romani, absque congregacione novi concilii generalis, reputavere dampnatum,
 et se ab eius communione laudabiliter abegerunt, ut habetur dis. 19 cap.
Anastasius, ubi notat glossa quod clerici illi “non recesserunt ante sentenciam
 quia inciderat”, scilicet Anastasius, “in heresim iam dampnatam”. Ex quibus
 verbis patenter habetur quod ad dampnandum papam hereticum non est necesse
 concilium generale noviter congregari. Quia, quemadmodum verberans
 clericum, ipso facto, nulla denunciacione nova vel sententia expectata, ymmo
 95 licet ipse solus esset conscius facti sui, excommunicacionis sententia est ligatus,
 quia incidit in canonem late sentencie, ita papa hereticus, ipso facto, nulla alia
 expectata sententia vel convocacione, est iure divino vel humano dampnatus.

100 **Discipulus:** Exemplum istud non videtur esse ad propositum, quia
 Anastasius inciderat in heresim iam dampnatam. Posset autem papa effici
 hereticus licet non incideret in heresim iam dampnatam.

Magister: Respondetur quod instancia ista dictum exemplum non impedit,
 quia omnis heresis est dampnata, ut supra secundo huius est ostensum. Et ideo,

79 et¹] *omitted* Ly Vg | disponendam] disponendam Vg | et²] vel Vd 80 pronunciandum] Bb Vc
 We Vd Di: probandum Ly Vg An Fi Na | Sicut] sic Vc 81 eciam] enim Ly | quia] quin Vc
 82 dampnatus... fuisset] *omitted* Bb | fuisset²] fuisse An | inquirere] querere Vd
 83 pronunciassent] pronunciasset An | eum] ipsum Ly | fuisse] esse Ly Vg 84 Est] estne Ly Vd
 Di *omitted* Bb | aliquod] aliud Vd Di 85 pro...eius] *omitted* Ly Vg | fuit] fuerit Ly Vg
 86 habitus... dampnato] hereticus dampnatus Ly habitus dampnatus Vd | dampnato]
 dampnato Bb Vc We 87 Secundo] *omitted* Ly Vg An | quidam] *omitted* Ly Vg
 88 congregacione] convocacione Vd | reputavere] reputabant Ly Vg | dampnatum] dampnatum
 Ly Vgb 89 abegerunt] abnegaverunt Di 90 ubi] ut Ly 91 quia] anastasio *added* Di | inciderat]
 inciderunt Gl inciderant An | scilicet Anastasius] *omitted* Di 93 Quia] *omitted* Bb 95 licet] si Ly
 Vg sed An 96 incidit] non dicit An 97 expectata] spectata Vc | humano] est *added* An
 99 inciderat] incidit Vd 100 hereticus] hereticum An | non] Ly Vgb Vc We: iam Vg Bb An Fi Na
 non *added* Fi 102 supra] suppono et Vd | huius] libro Di

89s ut...Anastasius] c. 9, di. 19, col. 64 90s quod...dampnatam] Gloss to c. 9, di. 19, s.v.
 abegerunt, col. 87 102 ut...ostensum] 1 Dial. 2

quicumque papa efficeretur hereticus, incideret in heresim iam dampnatam, licet
 possit incidere in heresim dampnatam implicite. Inter heresim autem
 dampnatam explicite et dampnatam implicite non est differentia ad hoc quod 105
 incidens in heresim dampnatam explicite sit dampnatus, et incidens in heresim
 solummodo dampnatam implicite non sit dampnatus. Sed quantum ad hoc potest
 esse differentia, quod incidens in heresim dampnatam explicite non solum est
 dampnatus, sed etiam pro dampnato est habendus. Incidens autem pertinaciter
 in heresim dampnatam solummodo implicite, quamvis esset dampnatus, non 110
 tamen esset pro dampnato habendus, sed ad habendum ipsum pro dampnato
 oporteret generale concilium congregari. Anastasius autem Secundus incidit in
 heresim iam dampnatam explicite, et ideo non solum fuit dampnatus, sed etiam
 fuit pro dampnato habendus. Est ergo exemplum ad propositum quantum ad hoc
 quod papa, quantumcunque efficeretur hereticus, esset dampnatus. Non est 115
 tamen ad propositum quantum ad hoc quod sit pro dampnato habendus, nisi
 incidat in heresim dampnatam explicite (cuiusmodi est omnis heresis que in
 eisdem terminis alicui veritati Scripture Divine contradicit), vel etiam
 contradicit cuicumque veritati que patenter omnibus iudicio rationis utentibus
 sequitur ex contento vel contentis in Scriptura Divina, vel contradicit veritati 120
 que est apud omnes catholicos tanquam catholica divulgata.

---

103 licet...dampnatam] *omitted* Vd **105** explicite] implicite Ly Vg Vd | implicite] explicite
 Ly Vg Vd | non...explicite] *omitted* An | differentia] quantum *added* Vc **106** heresim¹] iam
added Vd | dampnatam] solummodo *added* Ly | explicite] implicite Ly | et...dampnatus] *omitted*
 Ly **108** dampnatam] *omitted* Ly | est dampnatus] dampnatam An **109** dampnatus] in
 dampnatam Fi **110** solummodo] tantummodo Vc We | quamvis esset] licet sit Vc We **111** esset]
 est We | habendus] unde si papa incideret in heresim dampnatam solummodo implicite, quamvis
 esset (Vc: licet sit) dampnatus non tamen esset pro dampnato habendus *added* Vc We
115 quantumcunque] quamcunque Vg Bb Vc We Vd **117** cuiusmodi] huiusmodi An | omnis]
omitted We **118** etiam] que Ly Vgb (Vg: etiam) *omitted* Vd **119** cuicumque] alicui Ly cuique
 Vg **120** vel¹] ex *added* Fi Vd